

Miðnámssrit

21

februar 2021

Um blaðið

Kanon er eitt úrval av klassiskum verkum innan list. Kanon innan bókmentir kann styrkja eina felags mentan, men summi halda, at hon er ein spennitroyggja.

Bókin *Talgilda framtíðin* kom út í 2020. Hon finst at, hvussu skúlar brúka nógvar pengar til tøkni, sum ikki er til nógva nyttu, um málið er læring.

Á Kambsdali skipa lærarar fyri serligum próvtøkum í fronskum. Á hvørjum ári síðan 2015 hava næmingar teknað seg til hesar próvtøkur.

Føroyskur skúlaungdómur var í 1989 við til at stovna skúlan TAEPO í Bolovia, og hevur stuðlað honum síðani. Føroyski stuðulin er grundarlagið undir skúlanum.

Lærarar í samfelagsfrøði og søgu á miðnámi hava saknað tilfar um sokallaða ríkisfelagsskapin, sum onkursvegna ávirkar lívið hjá okkum føroyingum.

Nógv kann vinnast, um lærarar gerast meira tilvitaðir um, hvussu týðningarmikið samstarv millum næmingar og lærara er, vísir gransking.

Blaðstjórn: Olav Absalonsen og Tórður Johannesarson

Innihaldsyvirlit

Kanon í føroyskum bókmentum, Christina Jensen.....	3
Um bókina Talgilda framtíðin, Olav Absalonsen	14
At læra mál og fremja millumtjóða fatan, Hanna Jensen	18
Bolivia Hjálpin, Randi Meitil og Marianna Hoydal	20
Ríkisfelagsskapurin, Christian N. Ihlen	24
Samstarv millum næmingar og lærarar fremur læring, Tina Rasmussen, Tórður Johannesarson týddi	34

Kanon í føroyskum bókmentum

Christina Jensen

Kanon er eitt úrval av verkum innan bókmentir, tónleik, list og aðra hámentan, sum eyðkennir og hevur havt stóran týdning í viðkomandi mentan. Kononiserað verk verða tí nógv lisin í skúlum. Lærarar eru ójavnir á máli um kanonundirvísing í føroyskum. Summi halda, at hon styrkir grundarlagið undir eini felags bókmentarnarligari siðvenju og er við til at danna og forma næmingarnar. Onnur halda, at kanonundirvísing hevði verið ein spennitroyggja. Og hvør ger av, hvørjir tekstir og rithøvundar skulu kanoniserast?

Hvor nødvendigt det end kan være at vende Blikket udadtil og lære Omverdenen at kende, saa er det dog, naar der skal være Tale om aandelig Vækkelse, først og fremmest vort eget lille Land og dets Fortid, vi bør lære at kende nærmere; thi denne Kundskab vil altid gaa os nærmere til Hjerte end Kundskab om Omverdenen. Derfor skal dog ikke den store Betydning underkendes, som det kan have for os at stifte Bekendtskab med saadanne Frembringelser i den øvrige nordiske Litteratur, som ligge vor Forstaaelse nærmest. Bestræbelserne bør gaa i en dobbelt Retning; men den voksende Kundskab om os selv vil stærkest ægge vor Virkekraft, idet den hjælper os til Følelsen af, at vi dog ikke ere ganske ingenting – noget, som vi ere saa let tilbøjelige til at tro. Og dette vil have sin store Betydning for Udviklingen af vor Fremtid.

Soleiðis skrivaði føroyski málfrøðingurin Jakob Jakobsen (1864-1918) um týdningin av at lesa og hoyra søgur úr egnum landi fyri at skilja egið upphav, tilveru og menning:

Hvat er kanon?

Orðið kanon hevur fleiri merkingar, og slær mann orðið upp í donsku orðabókini, fær man hesa lýsing: 'lige stang; rettesnor, regel; en række af litterære værker der efter nogles mening bør regnes for klassiske mesterværker.'

Júst kravið um at lesa gamlar tjóðarbókmentir er nógv umrøtt í Vesturheiminum og Norðurlondum seinastu 30 árinum, har hugtakið **kanon** ofta verður nýtt í kjakinum. *Kanon* er rættiliga nýtt hugtak í bókementaligum høpi. Tað kom til Norðurlond í endanum av 1980'unum og byrjanini av 1990'unum og gjørdist kent, tá ið amerikanski bókmentagranskarin Harold Bloom gav út verkið "The Western Canon" (1994). Sjálvt um tað bókmentaliga og mentanarliga kanonhugtakið er lutfalsliga nýtt, er fyrbrigdið ikki nýtt.

Vit hava havt bókmentalig kanonverk, so leingi vit hava havt bókmentasøgur, tekstasøvn og aðrar bøkur, har útvaldar bókmentir ella ritverk eru viðgjørd. Langt áðrenn orðið *kanon* bleiv meira vanligt, hevði mann ritverk av ymsum slag til bókmentaundirvísing.

Orðið stavar úr kirkjuliga heiminum, har kanon var ein lýsing fyri bókmentir, stýrd av átrúnaðarligum høvuðsreglum. Kanon er eitt gamalt og margtýtt hugtak, sum varð nýtt um ritsavn hjá katólsku kirkjuni. Tað var ein long mannagongd at velja burtúr smárit, av tí at hesi rit skuldu lúka ávísar treytir. Grundhugsanin í kanonhugtakinum er sostatt knýtt at fornkirkjuliga savninum av bíbliutekstum, sum kirkjan helt vera sannar. Teir ikki-kanonisku tekstirnir verða lýstir sum tær apokryfisku bøkurnar. Hesar bøkur eru m.a. søguligar frásøgur, halgisøgur og skaldbornir tekstir, ið ikki gjørdist partar av Bíbliuni. Soleiðis er ein gomul átrúnaðarlig siðvenja inn í bókmentaheimin. Tað bókmentaliga hugtakið er ofta nýtt um eitt savn av viðmældum ella kravdum bókmentum ella ritverkum. Ofta eru tað serkøn fólk við hollari vitan innan bókmentir, ið evna slík yvirlit. Ein grundleggjandi hugsan við kanon er, at verkini ella rithøvundar, ið eru í yvirlitinum, sum heild hava stóran týdning.

Í Danmark kyknaði kanonkjakið, tá ið mann í 1994 frá politiskari síðu gav út yvirlit og tilráðing, ið bar heitið ”Dansk litteraturs kanon”. Ávís misnøgd var um lesiúrvalið í undirvísingini í donskum, sum summi hildu vera rættiliga tilvildarligt í mun til bókmentasøguliga siðvenju. Kravið um kanonlesnað í fólkskúlum og á miðnámi var ikki samtykt tá, men kjakið fekk aftur nýtt lív um aldarskiftið, og hetta førði við sær, at eitt serfrøðingarráð í 2004 skrivaði eina tilráðing. Í 2005 vórðu ymsar ábøtur framdar í skúlalógum fyri miðnámsskúlar í Danmark, og í donskum var m.a. eitt nýtt krav - ásett av danska kenslumálaráðnum – at allir næmingar eftir lokna skúlagongd í fólka- og miðnámsskúlum skuldu hava lisið eina røð av tekstum hjá útvaldum donskum rithøvundum.

Fyri og ímóti kanon

Tað finnst fólk, ið grundgeva fyri og ímóti kanonlistum, og kjakið hevur sum heild verið livandi og afturvendandi, har orðaskiftið m.a. viðger, hvørt eldri fagarar bókmentir skulu hava ein avgerandi leiklut sum siðmennandi amboð í undirvísingini. Harafturat verður tjóðarsøguliga og samleikatreytaða sjónarmiðið ofta drigið inn í kanonkjakið: at kanon roynir at varðveita tað tjóðskaparliga. Nógvir talsmenn halda, at kanonundirvísing er eitt jaligt íkast, sum er við til at menna grundarlagið fyri einari felags bókmentanarligari mentan, ið fremur dannilsi hjá næmingum og skapar eitt felags fatarnarstöði.

Mótstøðufólk vilja vera við, at ivasamt er, um kanonlesnaður hevur frálæru- og førleikamennandi eginleikar í dagsins samfelagi í mun til nýggjar bókmentir, ella um talan í roynd og veru er um eina kravda vitjan á ellisheiminum hjá føgrum bókmentum.

Skal tað sostatt vera eitt krav at lesa Goethe í Týsklandi, Voltaire í Frankaríki, Strindberg í Svøríki, Holberg í Danmark og Norra ella Heðin Brú í Føroyum? Hvørjar eldri bókmentir eru í dagsins samfelagi enn av stórum týdningi? Hvørjar rithøvundar skulu vit minnst? Avmarkast innihald og fjølbroytni í undirvísingini av kravi um kanonlesnað? Ella øvugt, um vit ikki hava ávís krøv til lesnaðin í skúlunum, kann hetta so føra við sær, at næmingar, ið hava lokið miðnámsprógv, ikki kenna týdningarmiklar føroyskar rithøvundar, sum umboða tey ymsu rákini í føroysku bókmentasøguni?

Tá talan er um kanon innan bókmentir, eru tað m.a. hesir spurningar, ið stinga seg upp, og tað er ymiskt frá landi til land, hvussu strong krøv eru til innihald í bókmentaundirvísing.

Sambært námsætlanini fyri føroyskt á miðnámskúlum er einki krav um undirvísing í verk- ella rithøvundakanon. Tískil kann tann einstaki lærarin sjálvur gera av, hvørjar rithøvundar og tekstir næmingar lesa í føroyskum. Spurningurin er sostatt, um lærarar í føroyskum kortini hava týðandi føroyskar rithøvundar sum ein natúrligan part í undirvísingini, ella er stórir munur á, hvat føroyskir næmingar eftir lokna skúlagongd hava lisið í føroyskum?

Hvat verður lisið á miðnámi í Føroyum?

Í námsætlanini fyri miðnám í føroyskum er einki krav um kanonlesnað, og tí setti eg meg í samband við Mentamálaráðið fyri at kanna, hvat tilfar verður lisið í føroyskum. Fleiri av pensumlistunum fyri 2007 eru goymdir í savninum hjá MMR, men eru ikki skipaðir í tíðarrøð. Eg valdi tí at gjøgnumganga pensumlistar frá 2007-2015, ið vóru goymdir á teldu. Í hvørjari mappu vóru 10-20 pensumlistar. Eg valdi at gjøgnumganga fimm listar úr hvørjari mappu. Avmarkað er, hvussu stór útskipting er millum starvsfólk á miðnámi, og tí vóru tað ofta somu lærarar, ið høvdu sent síni yvirlit inn. Sum frá er liðið, hava nógvir lærarar ivaleyst evnað sær eina undirvísingarskrá og nýta sama tilfar í ymsum flokkum, so fyri at hagtølini skuldu vera álítandi, kannaði eg gjølla, at sami lærari ikki var valdur fleiri ferðir. Harafturat valdi eg at gera eina landafrøðiliga spjaðing, har eg í stóran mun royndi at taka so nógvar skúlar uppí, sum til bar. Samanlagt nýtti eg tilfar úr 43 pensumlistum, har hvør listi fevndi um tilfar, ið var lisið í føroyskum gjøgnum tvey ella trí ár.

Ein pensumlisti inniheldur nógvar tilfar - alt frá ástøðiligum og málsøguligum tilfari til blaðgreinir, filmar, leikrit, røður, kjakíkast, ævintýr, kvæði, yrkingar og skaldsøgur. Í

viðgerðini av pensumlistum við atliti til kanon, valdi eg at savna meg um trý tekstasløg: yrkingar, stuttsøgur og høvuðsverk/skaldsøgur. Ein bólkur kundi verið ævintýr og kvæði, men av tí at tað í námsætlanini í føroyskum fyri 2015 var krav um at undirvísast skuldi í skaldskapi av mannamunni, metti eg hetta verða óneyðugt at kanna. Tá tað er sagt, er eingin ivi um, at hetta er ein týðningarmikil bólkur av tekstum, men fyri at avmarka meg, valdi eg í høvuðsheitum at hyggja eftir bókmentum frá 1876 og fram. Eg valdi ei heldur at seta nakað mark á í mun til árstal. Í Danmark hevur mann ásett 1965 sum mark viðvíkjandi kanonlesnaði. Føroyska bókmentasøgan er munandi yngri enn tann danska, og tískil hevði eitt mark minkað um mongdina av tekstum.

Eg havi sostatt hugt eftir yrkingum, høvuðsverkum og stuttsøgum fram til 2015. Umleið 500 síður og 43 pensumlistar frá 2007-2015 vórðu gjøgnumgingin. Tilsamans 182 høvuðsverk, 1075 stuttsøgur og 1568 yrkingar vórðu skrásettar. Sum nevnt áður, so valdi eg trýggjar bólkar, tá eg skrásetti tekstir:

1. høvuðsverk/skaldsøgur
2. stuttsøgur
3. yrkingar

Í viðgerðini av høvuðsverkum skrásetti eg fleiri upplýsingar í samanteljningini, m.a.: rit-høvund, verk, tjóðskap og útgávuár. Innan yrkinga- og stuttsøgugreinina vóru tað í høvuðsheitum føroyskir rithøvundar, ið vórðu lisnir, við fáum undantøkum. Niðast á listanum sóust norðurlenskir rithøvundar.

Hyggja vit kortini nærri at høvuðsverkum, er søgan ein onnur. Tilsamans vóru 46 rithøvundar í teimum 43 pensumlistunum:

Talva 1. Yvirlit yvir høvuðsverk – tjóðskapur	Talva 2. Mest lisin útlenskt høvuðsverk – rithøvundar
Føroyskt - 29 rithøvundar Svenskt - 7 rithøvundar Amerikanskt - 4 rithøvundar Norskt, svenskt og íslenskt - 3 rithøvundar Danskt - 2 rithøvundar Finskt, spanskt, russiskt, indiskt og tjekkiskt – 1 rithøvundur	Einar Már Gudmunson (IS) - 9 ferðir Jostein Gaarder (NO) – 7 ferðir J.R.R. Tolkien (UK) – 5 ferðir Sara Kadefors (SE) – 4 ferðir Torgny Lindgren (SE) – 4 ferðir Sjóon (IS) – 4 ferðir

Føroyskir rithøvundar verða nógv lisnir, men eisini eru nógvir útlenskir rithøvundar á listanum. Meira enn helvtin eru útlendingar. Einki krav er um, at undirvísast skal í tekstum eftir føroyskar rithøvundar burturav. Av útlenskum skaldsøggum, ið verða lisnar, eru tær flestu norðurlenskar – týddar til føroyskt. Hyggja vit eftir útgávuárinum av týðingunum til føroyskt, eru nógv av skaldsøgunum útgivnar í 21. øld, og hetta kann eisini spæla ein leiklut, at júst hesi verk sostatt eru væl umboðað í pensumlistunum árinum 2007-2015.

Av útlensku rithøvundunum er Einar Már Gudmundsson ovast á listanum. Ein annar íslenskur rithøvundur, “Skuggabaldur” (2004) hjá Sjón varð lísín 4 ferðir. Eisini eru svensk og norsk verk á listanum. “Appilsingentan” (2003) hjá Jostein Gaarder varð lísín 6 ferðir. “Sandor/Ida” (2003) eftir Saru Kadefors, “Vegurin hjá Ormi yvir Klettin” (1982) eftir Torgny Lindgren og “Hobbin” (1937) eftir J.R.R. Tolkien vórðu lisnar 4 ferðir.

Talva 3. Mest lisnir rithøvundar
Jógvan Isaksen, Jóanes - 16 ferðir
Jóanes Nielsen (FO) - 16 ferðir
Einar Már Gudmundsson (IS) - 9 ferðir
William Heinesen (FO) - 9 ferðir
Oddvør Johansen (FO) - 9 ferðir
Jostein Gaarder (NO) - 7 ferðir
Heðin Brú (FO) - 6 ferðir
H.A. Djurhuus (FO) - 6 ferðir
Høgni av Heiði (FO) - 6 ferðir

Talva 4. Mest lísín verk
<i>Glansbílætasamlarnir</i> - 12 ferðir
<i>Føroyingasøga</i> - 10 ferðir
<i>Alheimsins Einglar</i> - 9 ferðir
<i>Tá ið eg havi málað summarhúsið</i> - 9 ferðir
<i>Beinta</i> - 6 ferðir
<i>Appilsingentan</i> - 6 ferðir
<i>Heita summarið</i> - 6 ferðir
<i>Krossmessa</i> - 5 ferðir
<i>Glámlýsi</i> - 5 ferðir

Talva 3 vísir mest lisnu rithøvundarnar úr pensumlistunum, og talva 4 vísir mest lisnu verkini. Hyggja vit nærri at teimum mest lisnu rithøvundum og verkunum, eru nøkur áhugaverd viðurskifti, ið kunnu takast fram.

Ein nýggjari rithøvundur, sum kortini byrjaði at skriva í 70’unum, men sum enn er sera virkin, er Jóanes Nielsen. Hann og Jógvan Isaksen eru teir mest lisnu rithøvundarnir innan skaldsøggugreinina. “Glansbílætasamlarnir” eftir Jóanes Nielsen frá 2005 er mest lisna skaldsøga. Krimihøvundurin Jógvan Isaksen er eisini høgt á listanum, men býtiðin millum skaldsøggurnar er øðrvísi. Krimisøggurnar “Krossmessa” (2005) og “Blíð er summarnátt á Føroyalandi” (1991) verða lisnar ávikavist 5 og 4 ferðir. William Heinesen verður lísín 9 ferðir. Tvær av níggju ferðum er kortini ritsavnið “Stjørnuskaldið undir Varða” (2000) lísíð sum høvuðsverk. William Heinesen hevur skrivað nógv kendar skaldsøggur, og spjaðingin

millum skaldsøgnar er breið. Ein kend og væl dámd skaldsøga sum “Glataðu spælimenninir” (1950) verður bert lísín eina ferð.

Sum nevnt áður, valdi eg ikki at skráseta søgur, kvæði og ævintýr. Kortini havi eg skrásett “Føroyingasøgu”, hvørja ferð hon varð lísín sum høvuðsverk, og hetta er ikki heilt sjáldsamt. “Føroyingasøga” varð lísín 10 ferðir.

Næstan øll verkini, ið eru lísín, eru føroysk ella føroyskar týðingar. Tvær ferðir skrásetti eg danskar skaldsøgur, ið vórðu lísín í føroyskum, “Moder Syvstjerne” eftir William Heinesen og “Ringenes Herre” á donskum eftir Tolkien. Helst hevur tvørfakligt samstarv millum lærugreinar ella at ein lærari tvíheldur um, at William Heinesen skal lesast á uppruna máli.

Oddvør Johansen og skaldsøga hennara “Tá ið eg havi málað summarhúsið” (2001) varð lísín 9 ferðir. Ein onnur væl dámd og kend skaldsøga eftir Oddvør, “Lívsins summar” varð als ikki lísín. Ein av kendastu skaldsøgunum, “Feðgar á ferð” (1940), eftir Heðin Brú, sum mangan verður nevnd í ymsum bókmentasøgum, varð bert lísín 4 ferðir. Ein onnur kend skaldsøga, “Fiskimenn” (1946), eftir Martin Joensen varð einans lísín eina ferð. “Barba og harra Pál” (1939) hjá Jørgen Frantz Jacobsen varð lísín tvær ferðir, meðan “Beinta” (1927) eftir H.A. Djurhuus varð lísín 6 ferðir. Fyrsta føroyska skaldsøgan, “Bábilstornið” (1909), varð lísín eina ferð sum høvuðsverk. Harafturímóti varð stuttsøgusavnið “Glámlýsi” (1912) eftir sama rithøvund, Regin í Líð, lisið nakrar ferðir sum høvuðsverk. Alt savnið varð lisið sum høvuðsverk 5 ferðir, og í stuttsøguskrásetingini vóru fleiri søgur úr hesum savni skrásettar.

Gomul verk sum “Føroyingasøga” (1832) og “Beinta” (1927) verða lísín, men eisini nýggjari skaldsøgur sum “Krossmessa” (2005) og “Brahmahdellarnir” (2011). Sum heild vísti skrásetingin, at verk frá 21. øld eru best umboðað: 96 av 182 høvuðsverkum eru frá ár 2000 ella seinni.

Í stuttsøgugreinini eru í høvuðsheitum føroyskir rithøvundar, ið eru umboðaðir. Rithøvundarnir, sum verða lísín, í stóran mun teir somu, sum verða nevndir í føroyskum bókmentasøgum.

Tá ið skrásetingin av stuttsøgum fór fram, varð ikki skrásett eins nógv, sum skrásett varð í sambandi høvuðsverk. Kortini skrivaði eg mær viðmerkingar og gjørði mær nakrar eygleiðingar í gongdini. Skjótt kundi staðfestast, at flestu stuttsøgnar vóru í stuttsøgusøvnnum, ætlað undirvísing. M.a. kunnu nevnast *Slóðir*, *Les 3*, *Heiðin Hind* og onnur søvn.

Sólrun Michelsen er eisini nógv lísín. Hon gav út “Tema við slankum” (2007), ið er eitt verk samansett av søgum um gentuna og kvinnuna, sum alt lívið situr handan rimar.

William Heinesen er eisini væl umboðaður í stuttsøgu- og yrkingayvirlitinum, hetta vegna savnið “Stjórnskald undir Varða”, ið var givið út í 2000 av forlagnum NÁM. Longri niðri á listanum sóust norðurlendskir rithøvundar.

Talva 5. Tal á lísnum stuttsøgum hjá hvørjum rithøvundi, sambært pensumlistunum.

Brú, Heðin	104	Helmsdal, Raket	21	Eidesgaard, H.M.	8
Hoydal, Karsten	58	Jacobsen, Steinbjørn B.	20	Skram, Amalie	8
Heinesen, William	57	Michelsen, Sólrun	20	Winther, M.A.	8
Heinesen, Jens Pauli	55	Nielsen, Jóanes	20	Gjallandi, Torgils	7
Kamban Hanus	51	Smith, Thomas M.	20	Hanusardóttir, Bergtóra	7
Hestoy, Heini	45	Hentze, Ebba	18	Rasmussen, O.M.	7
		Jakobsdóttir, Svava	14	Skaalum, Annika	7
Didriksen, Lydia	40	Djurhuus, Sverri	13	Strindberg, August	7
Hoydal, Gunnar	36	Jacobsen, Sámal K.	13	Askham, Elias	6
Joensen, Martin	36	Reinert, Andrea	13	Lagerkvist, Per	6
Jacobsen, Magnus Dam	27	Dalsgaard, Jóannes	12	Lagerløf, Selma	6
Johansen, Oddvør	27	Dahl, Marianna Debes	9	Bang, Herman	5
Kjelnæs, Marjun	25	Kristiansen, Alexandur	9	Ódn, Óðin	5
Líð, Regin í	24	Poe, Edgar Allan	9	Ryggi, Mikkjál á	5
Djurhuus, H.A.	22	Dalsgaard, Arnbjørn Ó.	8	Bradbury, Ray	4

Í arbeiðinum at skrásetta stuttsøgur sást sostatt, at tekstasøvn spæla ein stóran leiklut í undirvísingarhøpi. Ein lærari sleppur partvíst undan at seta saman egið tekstasavn, og tílík søvn eru ofta sett saman av føroysklærum, ið frammanundan hava drúgvar undirvísingaroynidir. Hesi søvnini gerast í ávísan mun í styttri ella longri tíð smáir kanonlistar, tí tey hava eina ómetaliga ávirkan á útvalda tilfarið hjá fleiri lærarum og spæla tískil ein týðningarmiklan leiklut í undirvísingarhøpi. Sostatt eru forløg við til at kanonisera rithøvundar og tekstir, tá slík søvn verða gjørd. Ein kann ímynda sær, at um líknandi kanning varð gjørd í dag (ár 2021), høvdu fleiri stuttsøgur úr røðini Sýni & Dýpi ivaleyst verið ovarlaga á listanum.

Í samband við yrkingagreininna er hetta eitt tekstaslag, ið er væl umboðað í føroyskum. Sum heild verða nógv yrkingasøvn givin út í Føroyum, og lýriska siðvenjan og sangsiðvenjan eru sum heild sterkar í føroyska samfelagnum. Heili 1568 yrkingar vóru skrásettar í teimum 43 pensumlistunum. Hetta svarar til 36 yrkingar fyri hvønn lista.

Talva 6. Hvussu ofta rithøvundar standa í pensumlistum innan yrkingagreininna

Effersøe, Rasmus	39	Kári P.	17	Gaini, Sigrí M.	7
Patursson, Jóannes	39	Helmsdal, Guðrið	14	Glerfoss, Hans Jákup	7
Petersen, Fríðrikur	38	Bø, Líggjas í	12	Klein, Heðin M.	7
Nielsen, Jóanes	31	Dalsgaard, Jóannes	12	Løgmansbø, Jónleyg á	7
Patursson, Rói	27	Hansen, Billa	12	Danielsen, Arnbjørn	6
Djurhuus, Hans A.	26	Rasmussen, Steintór	12	Hanusardóttir, Bergtóra	6
Djurhuus, Janus	23	Jensen, Carl Jóhan	11	Artúvertin, Agnar	5
Dahl, Regin	22	Joensen, Martin	11	Bærendsen, Christian	5
Matras, Christian	22	Poulsen, Malan	10	Hoydal, Gunnar	5
Hoydal, Karsten	19	Ryggi, Mikkjal á	10	Long, Rikard	5
Poulsen, Tóroddur	19	Heinesen, William	9	Rasmussen, Stig G.	5
Skarði, Símun av	19	Kristiansen, Alexandur	9	Dahl, Jákup	4
Jacobsen, Steinbjørn B.	18	Gregoriussen, J.P.	8	Jacobsen, Gulak	4
Joensen, Poul F.	18	Kamban, Hanus	8	Kingo, Thomas	4
Djurhuus, Tummas N.	17	Pólsson, Petur	8	Kjelnæs, Marjun	4

Verður hugt nærri at tølunum á listanum, síggja vit, at ovast eru rithøvundarnir knýttir at tjóðskaparrøsluni: Jóannes Patursson, Rasmus Effersøe og Fríðrikur Petersen.

Klassikarin J.H.O. Djurhuus er á umleið helvtini av pensumlistunum. Beiggi hansara, H.A. Djurhuus, verður eisini lisin ofta. Aðrir kendir yrkjarar eru Chr. Matras, Regin Dahl, Karsten Hoydal og Steinbjørn B. Jacobsen. Koma vit longri upp í tíð, eru nøvn sum Heðin Klein, Rói Patursson og Tóroddur Poulsen. Guðrið Helmsdal er tann kvinnuligi yrkjarin, ið sambært skrásetingini, verður mest lisin.

Ein yrkjari, sum er høgt á listanum, er Jóanes Nielsen, og hann verður sum heild lisin ofta og nógv. Í skrásetingini sást, at tað var ein blandingur millum eldri og yngri verk hjá honum. “Trettandi mánaðin” (1978), elsta verk Jóanesar, varð lisið nakrar ferðir, men eisini nýggjari søvn so sum “Tey eru sum taka mánalýsi í álvara” (2007). Ein annar yrkjari, sum verður nógv lisin, er Rói Patursson. Yrkingasavn hansara “Líkasum” vann í 1986

Bókmentaheiðursløn Norðurlandaráðsins. Onnur nøvn ovarlaga á listanum eru Poul F. og Kári P. Her kann hugsast, at tónleikurin hevur ávísan týdning. Serliga eru tað sangir á plátuni ”Hinumegin ringvegin” (1991), sum vóru í pensumlistum. Eisini Poul F. er høgt á listanum. Har hevur tónleikaskaldið Hanus G. lagt lag til fleiri tekstir. Sum heild samvaraðu hagtølini rættiliga væl við tað, sum var upplýst í bókmentasøgum. Einasti munurin var, at úrvalið av yrkingum var ikki líka nógv merkt av skúlaútgávum sum stuttsøgurnar. Tað tyktist sum, at lærarar í stóran mun sjálvir valdu frítt ymsar yrkingar og yrkingasøvn til undirvísing.

Hvat siga lærarar?

Fyri at kanna, hvat lærarar í føroyskum halda um kanon, gjørði eg eitt spurnablað, ið var sent út til allar miðnámskúlar í Føroyum. Í kanningini fingur lærarar høvi at svara spurninginum: Heldur tú, at tað skuldi verið undirvíst í einum ásettum “rithøvunda kanonlista” í fakinum “føroyskt” á miðnámskúlum í Føroyum? Síðani vóru lærarar bidnir um at útdýpa svar sítt. Hóast talan vóru um stutt svar, góvu hesi eitt gott innlit í hugburðin til eitt móguligt krav um kanon.

Kanningin vísti, at 40,9 % søgdu “Ja” til eina kanon. 31,8 % søgdu “Nei” og 27,3 % søgdu “Eg veit ikki”. So býtið var rættiliga javnt. Lærarar vístu á bæði fyrimunir og vansar við kravi um kanonlesnað. Nøkur av teimum sjónarmiðum, ið vóru førd fram, vóru, at summi kundu hugsað sær nakrar umboðandi høvundar fyri at tryggja ávísa góðsku í undirvísingini, eins og eitt ávíst tekstaúrval átti at verið gjøgnumgingið við øllum miðnámskúlanæmingum. Fleiri mettu tað vera týdningarmikið at tryggja, at næmingar kenna týdningarmestu rithøvundarnar innan hvørt bókmentligt rák. Eitt heimildarfólk vísti á, at t.d. høvundar sum Janus Djurhuus, William Heinesen, Jóanes Nielsen og Tóroddur Poulsen á ein ella annan hátt áttu at verið lisnir, tí viðkomandi hevði varhugan av, at hesir "skaldsligu varðar" ofta verða gloymdir. Ein annar persónur vísti á, at fyrimunurin við kanon er, at lærarin veit, hvørjir høvundar eru týdningarmestir, og at allir næmingar lesa hesar og við kanon verður tryggjað, at næmingar fáa innlit í bestu bókmentir føroyinga. Kanon tryggjar harumframt eitt ávíst støði í undirvísingini, og næmingar fáa eitt søguligt innlit í bókmentirnar. *Hvussu skula næmingarnir annars fáa innlit í frægastu bókmentir okkara?* Orðaði eitt heimildarfólk stutt og greitt.

Kunngerðin í føroyskum var samstundis nevnd nakrar ferðir, og fleiri heimildarfólk vístu á, at núverandi kunngerð er sera ógreið og krøvini ov úrtøkilig í mun til fyrr, har greitt var, hvat lærarar skuldu gera í føroyskum. Tá var ein kanon gjørd meir ella minni, skrivar ein,

og ein annar vísir á, at nú er kunngerðin ov veikt orðað, har eru nógv krøv og eingi krøv. Í løtuni verður t.d. ikki kravt, at næmingar skulu lesa eitt verk, t.e. yrkingasavn, stuttsøgu-savn ella skaldsøgu. So miðnám er í fríum falli.

So tað er sambært summum ein avbjóðing hvørki at hava pensumstýrda ella kanonstýrda undirvísing, ið kann gera, at tann bókmentalagi parturin ikki verður nóg fjølbroyttur.

Tó vóru eisini ivasamar røddir í kanningini, ið vóru minni avgjörðar um, hvørt tað er rætt at hava ein ásettan kanonlista. Víst verður á, at ein kanon kann gerast eitt haft um beinið, tykjast stirvið og føra við sær, at minni tíð er til ta nýhugsandi tilgongdina í undirvísingini. Grundgevingar eru bæði fyri og ímóti, men tað kann vera øgiliga bundið fyri læraran at skula undirvísa í júst teimum ávísu høvundunum, sum verða settir í ein kanonlista.

Spurningurin er eisini, hvussu langt aftur farið skal vera í tíð. Í danska listanum er helvtin av høvundunum frá tíðini, áðrenn vit hava høvundar í føroyskum, so hvat árstal skulu vit seta sum byrjan og enda, og hvør skal avgera tað? Skrivar eitt heimildarfólk

Fyrimunirnir eru, at undirvísingini verður tryggjað eina ávísa góðsku, og at næmingarnir koma at kenna og viðgerða haldgóðar tekstir, rithøvundar og tíðarskeið. Ein vansi er, at undirvísingin verður ov stýrd, tú tekur part av námsfrøðiliga frælsinum frá læraranum og stýrir innihaldinum í undirvísingini í ov stóran mun. Summi vildu eisini vera við, at flestu føroysklærarar viðgera kanonrithøvundar, og tískil er óneyðugt at hava eitt krav um kanonlesnað.

Tey flestu, ið antin vóru atfinningarsom ella ivasom mótvegis kanon, vóru samd um, at tað kortini hevur týdning, at næmingarnir kenna týðandi bókmentir og høvundar, men vístu á, at lærarar og næmingar av røttum eiga í felag at velja ymiskt tilfar, ið lisið verður, t.d. nýggjari bókmentir og annað hóskaði tilfar.

Nøkur heimildarfólk vístu á, at fínt hevði verið við onkrari semju um ein kanonlista av onkrum slag, men bara sum uppskot - ikki sum krav. Serliga tí at ein kanonlisti hevur lyndi til at taka ov nógv av teimum gomlu bókmentunum við. Nýggjar bókmentir hava trupult við at vinna hevd sum "kanon". Loksins vísti ein undirvísari á at *eftir mínum royndum og í samstarvi við næmingarnar ber til at gera eitt gott úrval úr bæði eldri og nýggjum bókmentum. Hitt er sum at fara í ein uniform hvørt ár og ongantíð úr honum aftur!*

Samanumtikið

Hugtakið kanon verður ofta sett í samband við serstakar reglur til undirvísing í tjóðar-bókmentum. Hetta er eitt hugtak, ið hevur elvt til mikið kjak tey seinastu 30 árin. Høvuðs-spurningurin í kanonkjakinum er sambandið millum lesnað av eldri bókmentum og dannils. Tað eru ymisk sjónarmið fyri og ímóti ásetingum av kanonlistum, og kjakast verður um útbúgvingarligar vansar og fyrimunir knýtt at slíkum listum. Kravið um kanon er ymiskt frá landi til land, og kunngerðin í føroyskum á miðnámi krevur ikki, at undirvísast skal í ávísam fyrimyndarligum verkum ella rithøvundum. Samanbera vit sostatt tveir flokkar í føroyskum, kunnu næmingar hava lisið sera ymiskt tilfar. Tískil setti eg mær fyri at kanna, um vit hava eina óalmenna kanon í Føroyum, og um slík sást aftur í bókmenta-úrvalinum í føroyskum á ymsu miðnámskúlunum kring landið. Harumframt kannaði eg eisini hugburðin til kanon, og ein brøkpaktur av ymsu kanningarúrslitunum er førdur fram í hesi grein. Samanumtikið vísti tað seg, at tey flestu vóru jalig um eina kanon í føroyskum bókmentum. Fleiri lærarar og fakfólk hildu, at tað kundi verið ein fyrimunur at ásett eitt krav um kanonlesnað í kunngerðini fyri føroyskt. Kannaðir vóru fyrimunir og vansar, men sum heild vístu fleiri fakfólk á, at ein kravdur kanonlisti hevði ført við sær, at tilfar var evnað og ment til undirvísingina í føroyskum. Við kravi um kanon høvdu næmingar gjøgnum bókmentasøguliga viðgerð av ávísam verkum fingið eina kenslu av tíðarrøð og eitt innlit í føroyska søgu og bókmentasøgu. Røddirnar ímóti kanon vístu á, at tað var óneyðugt at hava krøv um ítøkiligar rithøvundar í føroyskum, hetta megnar lærarin sjálvur at undirvísa í, hóast eingin listi er, sum krevur hetta.

Viðgerðin av pensumlistum vísti kortini, at talan var um ávísa kanon, har ávísir høvundar vórðu lisnir í føroyskum innan ymsu tekstasløgini. Serliga yrkingagreinin var væl umboðað bæði í vavi og gjøgnum tíð, og samsvar var ímillum tað, sum bókmentasøgur og fakfólk vístu á sum “kanonbókmentir”, og tað sum undirvíst varð í á miðnámskúlunum. Eisini innan stuttsøgugreinina sást, at ávísir høvundar vóru lisnir, og tað í stóran mun var samsvar millum bókmentasøgur, samrøður og pensumlistar. Her spældu forløgini og stuttsøgusøvn stóran leiklut.

Størsta gloppið var í skaldsøgusamanteljningini. Har vóru nógvar nýggjar skaldsøgur og týddar skaldsøgur í pensumlistunum. Har kundi ein sagt, at ein ávísur kanonlisti hevði tænt sínum endamáli: at tryggja, at týdningarmiklar, føroyskar søgur berast víðari til yngra ættarliðið, sum sostatt er við til at fortelja søgu landsins gjøgnum bókmentirnar.

Um bókina *Talgilda framtíðin*

Olav Absalonsen

Gitte Klein hefur skrifað bókina *Talgilda framtíðin – hvussu fyrireika vit børn og ung á bestan hátt?* Bókin, sum kom út summarið 2020, ávarar ímóti at brúka tøkni ov nógv í undirvísingini. Hetta verður undirbyggt við gransking innan sálarfrøði, bæði empiriskari gransking og heilagransking. Bókin finst at, hvussu skúlar brúka nógvar pengar til tøkni, sum ikki er til nógva nytta, um málið er læring, og ofta skaðar meira, enn hon gagnar.

Bókin er skipað í 19 kapitlar. Teir fyrstu lýsa tøkniligu gongdina í skúlunum. Aðrir kapitlar eru um heilan, viðgerðardýpd, uppmerksemi, multitasking, snildfonir í skúlanum, vitan og kunning, kognitiva menning, PISA, sBøkur, talgildisbúgving, koronaskúla og annað.

Tøkniliga ringrásin

Bókin byrjar við at lýsa tøkniligu ringrásina, sum er ein søguliga staðfest ringrás við tøkni í skúlunum. Tá ið eitt nýtt tøkniligt framstig er gjørt, roynir vinnan at ávirka skúlar at brúka hetta nýggja amboðið. Tað skapar vónir, og skúlarnir gera stórar íløgur. Tá ið tað vísir seg, at tað ikki verður so nógv brúkt, verður í fyrstu atløgu funnist at lærarunum fyri ikki at fylgja við tøkni, men tá ið lærarar so seta seg inn í hana, og tað kortini ikki førir til meiri læring, fær amboðið sjálvt skyldina. Og tá er okkurt nýtt uppfundið, sum skal vera nógv betri. Og næsta umfar í ringrásini byrjar. Høvundurin vísir til gransking, sum sigur, at fyri hvørt umfar verða herferðirnar meira ágangandi, vónirnar størri, kostnaðurin hægri, og vónbrotini eisini størri.

Í 1970'unum gjørdur skúlar stórar íløgur í sjónvarpstól. Næmingar hugdu at filmum og gjørdur síðani uppgávur, sum filmurin var um. Hesar royndir vóru dýrar – bæði so og so. Flestu lærarar høvdu ringar royndir av hesum, og næmingar vóru sum heild ónøgdir. Eftir royndirnar við sjónvarpstólum var tíðin búgvin til teldur í undirvísingini. Stórar íløgur vórðu gjørdar í teldur. Á Handilsskúlanum vóru til dømis sokallaðir telduflokkar stovnaðir í 1996. Men tað stóra frambrótið innan læring kom ikki – heldur var tað hinvegin. Fyri tey, sum halda íløgurnar vera rættar, er tað lærarunum ella tilfarinum, tað má vera galið við. Í staðin skuldu tey lurtað eftir gransking, sum sigur, at snildfonir, teldlar og teldur lata móguleikarnar upp fyri multitasking, sum er nógv kannað sálarfrøðiliga.

Høvundurin torir at skriva tað, sum onnur kanska bara hugsa: KT-vinnan hevur havt eydnuna við sær at leypa ræðslu á politikarar, skúlafólk og foreldur við slagorðum sum ‘vit verða býtt, um vit ikki nýta tøkni í skúlanum’ og ‘tøknin er komin fyri at verða’. Hon

samanber hetta við tubbaksíðnaðin, sum í mong ár megnaði at billa fólki inn, at eingin vandi var við sigarettum. Apple brúkar skúlarnar í marknaðarforslu móti øðrum skúlum, sum ikki tora annað enn at ríða á tøkniligu bylgjuni av ótta fyri at verða lagdir undir at vera afturhaldssinnaðir.

Multitasking

Tað er væl dokumenterað, at multitasking er ein mýta. Tað, sum sær út til at vera multitasking, er í veruleikanum, at tú skiftir skjótt ímillum ymiskar uppgávur, sum ger, at minni kemur av skafti, og mistøkini verða fleiri. Kortini halda næmingar, at meiri kemur av skafti, tá ið tey gera fleiri ting samstundis. Høvundurin vísir til fleiri kanningar, sum staðfesta hetta. Til dømis vísti ein kanning, sum varð gjørd við University of London í 2005, at intelligensurin hjá persónum, sum multitaska, fellur við 10 prosentum í miðal. Ein onnur kanning vísti, at tey lærandi vita ikki, hvussu nógv tey multitaska.

Teir sosialu miðlarnir koma inn og órógva undirvísingina, tá ið amboðið, næmingarnir nýta, er tað sama í undirvísing og í sosialum miðlum. Nógv tíð fer beinleiðis til spillis, og eisini óbeinleiðis, tí næmingarnir hava ilt við at hugsavna seg í øllum meldrinum, tá ið heilin ongantíð fær frið at hvíla, sum hann skal. Kanningar vísa eisini, at tað órógvar nógv at síggja onnur multitaska, sjálvt um tú ikki gert tað sjálvur; og er telefonin í nánd – tendrað ella sløkt – minka evnini at hugsavna seg.

Sokallaðar sBøkur minka um læriúrtøkuna júst tí, at tær eru sBøkur. Tað er umráðandi, at vit venja næmingarnar at gera eitt í senn, men kanningar vísa, at næmingar brúka meiri enn 40% av tíðini at klikkja ímillum snildini í sBókini, soleiðis at teir ikki halda fokus. At lesa á lýsandi skíggja møðir eyguni, og at rulla upp og niður órógvar lesingina.

Heilin og læring

Í kanning hjá Mueller og Oppenheimer (2014) er staðfest, at næmingar, sum skriva við hond, læra betur enn tey, sum skriva á teldu. Royndarpersónarnir lurtaðu eftir einum fyrilestri um evni, teir ikki vistu nógv um. Helvtin av teimum fingur teldur, og helvtin fekk pappír og penn. Tá ið talan var um at minnst faktuelle vitan, var næstan eingin munur millum báðar bólkarnar. Men tey, sum skrivaðu við hond, høvdu skilt innihaldið í fyrilestrinum munandi betur enn tey, ið skrivaðu á teldu. Munurin var signifikantur.

Aðrir granskarar hava kannað virksemini í heilanum hjá fólki, sum skriva við hond ella á teldu. Hesar kanningar stuðla upp undir niðurstøðurnar hjá Mueller og Oppenheimer. Harumframt mæla heilagranskarar til at supplera tað at skriva við hond við at visualisera innihaldið (tekna, brúka pílar, myndir og symbol) fyri at fremja læringina enn meira.

Informati3n og vitan

Tað er ekki 3vanlig fatan, at t  ið n3gdin av informati3n er vorðin so st3r og l3tt at koma at   netinum, er ekki neyðugt at vita so n3gv longur, t  t  kanst alt i  googla teg fram til informati3nina. Tað ke iliga við hesi fatan er, at tann, sum l ti  og einki veit, dugir verri at leita eftir informati3n og meta um hana enn tann, sum er meira vitandi.   undirvísing og læring er t  umráðandi at hava   huga, at b3rn fáa eitt gott grundarlag av vitan og fatan, soleiðis at tey seinni – til d mis t  ið tey fara   miðnám – eru v l fyri at leita eftir viðkomandi informati3n um tað, tey arbeiða við.

Gitte finst at n ms tlan   fj3r a flokki, ið millum annað krevur, at næmingurin skal læra at nýta teldu sum amboð og leita fram upplýsingar, t  10 ára gamlir næmingar f a p rt einki burtur  r informati3nini, teir koma fram . Teksturinn er vanliga ekki skriva ur til b3rn, og eingin serk3nur lærari hefur vi gj3rt tilfarið, soleiðis at b3rn kunnu f a nakað burturúr. Harumframt verður lesingin avbrotin av n3gvum leinkjum, sum barnið ekki er f3rt fyri at meta um, og fer t  lættliga av k3s.

Lei sla skal til

Fyri n3krum árum síðani – tað var um ta tíðina, ið video-kan3nir v3ru hongdar upp   hv3rjari sk lastovu, og hv3r næmingur m3tti upp við teldu, men samvirknar talvur v3ru ekki vanligar – skuldu lærarar   miðnámi taka skeið, sum kallaðist Gymnasie-IT. Vit skuldu fylgja við tíðini, og  tb gvast at taka  m3ti teimum n ggju avbj3 ingunum. Tilfari  til skei i  vísti seg at vera meiri n msfr3 i enn kunningart3kni. Tey, sum h3vdu gj3rt tað, hava havt tann hugbur , at t3knin skal ekki yvirtaka undirvísingina, men heldur skal hon verða eitt nýtt amboð   ambo skassanum, sum einstaki lærarin kundi brúka, t  ið hann metti, at tað var h3skandi.

T3knin er n3gv ment síðani t , men meginreglan er hin sama: n gg amboð skulu brúkast við skili. Hamari og sag eru neyðug amboð hjá einum timbursmi i, og tey verða brúkt til tað, tey eru ætlað. Sterkari amboðið er, st3rri skaða kann tað gera, um illa vil til. Ein rundsag er til st3ra nytta, men eingin hevði funnið upp   at givið b3rnunum hana at spæla við. Somuleiðis er t3knin til 3metaligan skaða fyri l ringina, um hon ekki verður brúkt við skili. Yngri b3rnini eru, st3rri er vandin.

T  er ekki skilagott bara at geva næmingum amboðið, læra teir at brúka tað, og v3na, at teir nýta tað við skili. Viti  vinnur sjáldan   l3ttum og stuttligum m3guleikum, t  b3rn og ung megna ekki at taka ábyrgd av egnari nýtslu. Næmingarnir mugu hava reglur at ganga eftir og forboð. Tað er umráðandi, at leiðslur   3llum stigum skilja hetta vandamál, og draga eina línu. Næmingar gerast 3rkymla ir, um lærarar og sk lalei sla ekki standa saman.

Avbjóðingin kann vera, at vit ikki eru á einum máli um, hvussu og nær tøkni skal brúkast í undirvísing. Bókin *Talgilda framtíðin* rópar varskó, tí hævundurin meinar, at vit ikki hava tamarhald á, hvussu tøkni verður brúkt í undirvísingini. Leiðslustíllurin tykist vera at lata standa til. Bókin kann lesast sum upplegg til kjak um, hvussu javnvágin skal vera ímillum at brúka tøkni í undirvísingini og ikki brúka hana.

Tey, sum ikki eru samd við hævundinum, mugu koma við kvalifiseraðum mótspæli, sum øll gransking skal hava – og vil hava. Tað er ikki nóg mikið at siga, at ein ikki trýr upp á forboð, ella, at tøkni er komin fyri at verða. Tann fyrri útsøgnin kann ikki sannføra nakran, tí hon bítur seg sjálva í halan. Og tann seinna er ein staðfesting, men sigur einki um, hvat vit gera við tað, at tøkni er komin fyri at verða.

Bókin *Talgilda framtíðin* er neyðugur lesnaður hjá lærarum og øllum øðrum, ið fáast við skúlaskap. Aftast í bókini er ein langur keldulisti, ið er hentur hjá teimum, sum vilja lesa meira um evnið fyri at fáa eitt betri grundarlag at gera sær eina meting um tey vandamál, sum bókin vísir á.

At læra mál og fremja millumtjóða fatan

Hanna Jensen

Á Miðnámi á Kambsdali hava vit fransklærarar, Hallgerð Brim, Hanna Jensen og í fjør eisini Kristianna W. Poulsen, skipað fyri serligum próvtøkum í fronskum sum fremmandamáli á teimum fyrstu trimum stigunum á europeiska førleikastiganum: A1, A2 og B1, síðani á vári í 2015. Og á hvørjum ári hava næmingar, sum annars ganga til franskt á 1., 2. ella 3. ári, teknað seg til hesar próvtøkur, sum eita DELF-próvtøkur. Tað fulla franska heitið er *Diplôme d'études en langue française*. Vit eru skúlaðar og góðkendar til henda arbeiðshátt og førleika á Franska Instituttinum í Keypmannahavn, ein útbúgvingar- og mentanarstovnur undir fronsku sendistovuni í Danmark.

Europaráðið, sum varð stovnað í 1949, hevur líka síðani arbeitt við felags regluverki, mannagongdum og politikki innan mong samfelagsøki – ikki minst útbúgving og mál-undirvísing - fyri at fremja mannarættindi, fólkaræði og rættartrygd.

Tíggju lond stovnaðu ráðið, m.a. Frakland, Bretland og Danmark, og nú vit skriva 2021, eru 47 limalond og 6 lond við eygleiðarastøðu, teirra millum Kanada, USA og Ísrael. Høvuðssætið hjá Europaráðnum er í Strasbourg og fevnir um nógv ymiskt virkseimi. Ein týðandi uppgáva er at fremja samstarv, einleika og frið við átøkum innan útbúgving og mentan.

Árini 1989-1996 varð ein skipan ment, sum skuldi gera tað lættari at samanbera undirvísing í tungumálum í ymsu londunum, ein skipan við fremmandamálsførleikum. Úrslitið var tað, sum vit kenna undir styttingini CEFR. Fulla heitið á rammusáttmálanum er *Common European Framework of Reference for Languages*. Skipanin leggur seg eftir at kanna, hvat stig tann lærandi hevur í hesum fyra førleikum: at skilja talað mál, at skilja skrivað mál, at tala og at skriva.

CEFR-skipanin er í dag ment til 39 ymisk mál, og eisini í Føroyum hava myndugleikarnir boðað frá, at gongd er sett á at skipa frálærana í føroyskum fyri tilflytarar og øll, sum ikki hava føroyskt sum móðurmál, eftir hesum europeiska felagsleisti. Vit vita, at kvøldskúla-skipanin – serliga hon í Tórshavnar kommunu, er byrjað at nýta henda standard fyri føroyskt sum annaðmál. Skipanin hevur seks stig, har A1 er lægsta stig og umboðar byrjanarmál, og C2 er hægsta stig og umboðar flótandi og fjølbroyttan málførleika. A umboðar byrjanarstöði, B umboðar tann meira sjálvstøðuga málførleikan og C umboðar framkomnan og flótandi málførleika.

Við hesum tosa vit um, at næmingar, meðan teir læra seg franskt í okkara miðnámskipan – á B ella A stigi í okkara høpi - umframt vanligu frálærana og tær próvtøkur, sum verða valdar út til teirra í einstaka miðnámsprógvinum, kunnu fáa testað sítt stig í fronskum eftir hesum rættiliga neyva stiganum og í teirri skipan, sum franski staturin hevur sett upp sum standard fyri tey, sum skulu lúka málslig krøv í tí franska samfelagnum; krøv sum eisini galda í øllum tí franskmæltu heiminum. Eisini eru fyrrverandi næmingar í fronskum viðhvørt komnir inn at taka slíka próvtøku og útvega sær millumtjóða viðurkent prógv um sínar málførleikar.

Her um leiðir eru vit meira von við, at ein IELTS¹ ella TOEFL² test skal til, um tú søkir inn at lesa hægri útbúgving á enskmæltum universiteti, í til dømis Bretlandi, har fleiri føroysk lesandi hava verið seinastu áratíggjuni. Í franskmæltu heiminum er tað DELF-próvtøkan, sum er krav og nýtt sum prógv fyri tínum førleikum í fronskum, tá tú søkir inn á hægri útbúgving í Fraklandi og í franskmæltu heiminum annars. Sum dømi kann nevast, at til at byrja hægri lestur á einum fronskum universiteti krevst vanligu ein staðin DELF-próvtøka á B2 stigi ella C1 stigi – alt eftir, hvønn lestur og hvat støði talan er um.

Tað vil siga, at DELF-próvtøkurnar, sum verða hildnar á Miðnámi á Kambsdali, saman við vanligu undirvísingini venja næmingar og gera teir klárar til at taka seinastu málpróvtøkuna, sum skal til, um søkjast skal inn á franskmæltu útbúgving. Og harafturat geva hesi prógv ein fyrimun, tá søkt verður um starv í einum franskmæltum landi ella einum hjálparfelagsskapi, sum virkar í franskmæltum øki. Til hetta seinasta røkkur ofta ein próvtøka á B1 stigi, sum vit bjóða á Miðnámi á Kambsdali.

Samanumtikið er tað ein fyrimunur, um miðnámskúlar okkara kunnu bjóða slíkar millumtjóða góðkendar málpróvtøkur, sum næmingar kunnu taka, meðan teir læra fremmandamálini her í Føroyum, so at teir kunnu nýta undirvísingina sum stuðul og læraran sum vegleiðara og avgreiða nøkur stig í CEFR skipanini í teimum tungumálum, sum føroyskt miðnám bjóðar. Hetta fremur altjóða hugsan, eggjar til at fara um málmørk, stimbrar hugin at læra mál og mentan eftir lokna skúlagongd, gevur næmingum nøkur ítøkilig amboð til millumtjóða útbúgvingar – og arbeiðsmarknað, og skjalfestir førleikar á ein viðurkendan hátt, sum er lættur at taka við sær út í heim.

¹ International English Language Testing System.

² Test of English as a Foreign Language.

Bolivia Hjálpin

Randi Meitil og Marianna Hoydal

Í lítlu bygdini Cochis – stutt frá býnum Sucre, høgt upp í Andesfjöllunum – liggur skúlin TAEPO, sum føroyskur skúlaungdómur var við til at stovna í 1990, og sum miðnámskúlanæmingar hava stuðlað regluliga síðani 2010. Tað var í 1989, at føroyingar á fyrsta sinni settu sær fyri at hava sítt egna tiltak í Operasjón Dagsverk. Landsfelag Føroyinga undir Útbúgving, LFÚ, helt, at føroyingar skuldu hava sína egnu verkætlan at savna pening til, heldur enn at vera ein lítil partur av einari danskari ella norðurlendskari verkætlan.

LFÚ setti seg tí í samband við Egil Hoydal, sum tá var í Bolivia fyri Danida. Á skrivi-
borðinum hjá honum lá júst tá ein umsókn um játtan til at byggja ein nýggjan verk-
staðsskúla í lítlu bygdini Cochis.

Til fyrstu innsavningina vóru allir skúlar í Føroyum við - miðnámskúlar, fólkaskúlar heilt niður í 1. flokk, Fróðskaparsetrið, Sjómannsskúlin o.a.. Næmingar á Sjómannsskúla-
num seldu fisk, næmingar á Tekniska Skúla í Havn høvdu bygt hjallar, sum teir seldu á
uppboðssølu á Vaglinum. Aðrir næmingar vóru á gøtunum og spældu tónleik, og upp-
aftur aðrir høvdu funnið sær eitt daglønarstarv, har inntøkan fór til Operasjón Dags-
verk. Inn komu 440.000 krónur, sum fóru til at byggja skúlan TAEPO.

Føroyska tiltakið datt tó niður fyri aftur longu árið eftir, og Føroyar gjørdust aftur
partur av danska Operation Dagsværk.

Í 2008 vitjaði Marianna Hoydal skúlan í Cochis, og tá var eyðsæð, at skúlanum tørvaði
stórar ábøtur av ymiskum slag. Tað varð týðiligt, at íbúgvarnir í bygdini ikki høvdu ráð
at gera nakað við skúlan.

Tá Marianna kom heim aftur, skeyt hon upp fyri næmingunum í Hoydølum, at
føroyska Operasjón Dagsverk skuldi byrja aftur. Og so bleiv. Næmingarnar vóru tá
aftur farnir at hugsa um at hava eitt føroyskt Operasjón Dagsverk. Í 2010 byrjaðu
næmingar á Studentaskúlanum og HF-skeiðinum í Hoydølum aftur at savna pening til
TAEPO, tá undir navninum Bolivia Hjálpin, BH. Í ár (2021) verður tí tólvta árið á rað,
at savnað verður inn til føroysku verkætlanina í Bolivia.

TAEPO-skúlin

Skúlin er ein kombineraður handverkara- og studentaskúli, ið svarar til HTX á Tekniska skúla í Klakksvík, og hann hevur stóran týðning fyri útbúgvingsmøguleikarnar hjá ungum í økinum. Á skúlanum læra tey ymisk verklig fak. Bæði dreingir og gentur læra at binda, veva og at seyma, tey læra jarnsmíð, træsmíð, bilmekanikk og um elektrisitet.

Tey ungu fara ofta inn í býirnar í vón um at fáa okkurt arbeiði, men umstøðurnar í býunum eru vánaligar fyri ung upprunafólk uttan útbúgving. Foreldur at næmingum í TAEPO leggja tí ofta nógv fyri at fáa ráð at lata minst eitt av børnunum ganga í skúla. Við handverkaraútbúgvingini hava tey nógv størri møguleika fyri at klára seg og fyri at stuðla familjum sínum fíggjarliga.

Umframt at byggja sjálvan skúlan, fóru pengar upprunaliga eisini til at byggja eina kostdeild, har næmingarnir á skúlanum, sum koma frá øðrum pørtum av landinum, kunnu búgva. Nú er streymur lagdur inn á økið og vatnbrunnar grivnir.

Føroyska innsavningin fer til íløgur av ymsum slag, meðan rakstur, matur og lønir verða goldnar av lokalu myndugleikunum.

Tey seinastu árin eru innsavnaðu pengarnir úr Føroyum serliga farnir til tilfar til verkstøðini. Um vit ikki lata stuðul til amboð og tilfar, mugu næmingarnir sjálvir gjalda, og tað hava teir flestu ikki møguleika til. Tí er alt ov lítið til av øllum, og tað, sum er, er ofta slitið og illa farið. Eisini er nakað av peningi farið til at gera vesi til næmingarnar. Hetta hava tey ikki havt áður!

Mannagongd

Lærarar, næmingar og foreldur í TAEPO gera í felag av, hvat skal gerast á skúlanum. Síðani senda tey ein “ynskilista” til okkara, við útgreinaðari kostnaðarmeting av tí, tey meta er mest átrokandi. Bolivia Hjálpin tekur síðani støðu til, hvat vit kunnu stuðla. Stuðulin fer tí beinleiðis til skúlan, og einasta “millumliðið” er ein grannskoðari, Maria Louisa Berrios Caballero, sum er tætt knýtt til skúlan og stendur fyri at halda skil á roknskapinum.

Næmingar, foreldraráðið og lærarar á TAEPO biðja í nýggjasta ynskilistanum aftur um stuðul til verkstøðini, t.d. mekaniska verkstaðið: bilur og motorur at arbeiða uppá; metalverkstaðið: sveisiútgerð; el-verkstaðið: perur, káplar, relé; seymiverkstaðið: toy í alskyns litum, nálir; timburverkstaðið: borimaskina, tengur; møbilverkstaðið: timbur, eikiviður, o.s.fr.

Takk og viðurkenning í Bolivia

TAEPO hefur verið og er ein sólskinssøga! Verkætlanin er so væleydnað, tí at hon var upprunaliga eitt ynski frá bolivianarum sjálvum, og var ikki trýst niður yvir tey uttanífrá. Í dag ganga umleið 200 næmingar á skúlanum.

Hundraðtals ung hava fingið útbúgving gjøgnum skúlan, og hava fingið móguleika at vinna sær eina tryggja inntøku.

Tað er tankavekjandi at hugsa, at fyri okkum er bert talan um eitt lítið tiltak, ein dag um árið, men fyri tey ger tað so stóran mun. Skúlin hefur veitt nógvum hundraðtals børnum eitt nógv betri lív.

Fyri einum trimum árum síðani sendu leiðsla skúlans og mentanardeildin í býráðnum í Sucre teimum føroysku skúlanæmingunum takkarskriv við viðurkenning fyri teirra arbeiði.

Í takkarskrivinum frá skúlaleiðsluni stendur millum annað soleiðis:

“Túsund takk fyri, og eitt stórt klemm til øll og hvønn einstakan av næmingunum í Føroyum. Tit gera tað móguligt hjá børnunum í TAEPO at fáa eitt betri lív. Hetta eru sonn jólar. Ikki dýrar jólagávur jólaaftan. Takk fyri, at tit eru okkara jólamenn, ikki bert jólaaftan, men hvønn einasta dag í árinum.”

Viðurkenningin frá býráðnum í Sucre, ið varðar av útbúgvingarøkinum í Cochis, er fyri “tann stuðul og tað arbeiði, sum føroyskur skúlaungdómur hefur gjørt í Bolivia seinastu 30 árin. Hetta arbeiðið hefur, saman við arbeiðinum hjá býráðnum, betrað um námsfrøðiliga infrastrukturin í økinum”, skrivar býráðið millum annað.

Bolivianski forsetin hefur eisini hoyrt um skúlan og hefur vitjað í TAEPO.

Innsavningin í 2020 og corona-støðan í Bolivia nú

Til okkara arbeiðsdag í 2020 komu 156.000 krónur inn, harav 110.000 vórðu sendar til TAEPO skúlan.

Samstundis sendu vit eisini pengar til **neyðhjálp** í sambandi við coronavirusið Covid-19. Hetta skipaði Bolivianevndin eisini fyri at savna inn. Inn komu 31.000 kr. Neyðhjálparsavningin fór til at keypa mat til 150 húski, við í miðal 7-8 persónum, í bygdini Cochis, har TAEPO-skúlin liggur. Hvørt húski fekk 5 kg av rísi, 5 kg av sukri, 5 kg av mjøli, 5 kg av pasta, 2 litrar av matolju, vesi-pappír og breyð. Herurin gav ikki loyvi til at ganga hús úr húsi, men fólk máttu sjálv møta upp á savningarstaðnum.

Onnur aldan av Covid-19 hefur gjørt nógv um seg í Bolivia, serliga úti á bygd. Í Cochis eru 12 fólk deyð av farsóttini, millum onnur tveir næmingar á TAEPO-skúlanum, triggjar mammur hjá børnum, sum ganga á skúlanum og ein lærari. Í februar í 2021 hava tvey

deyðsföll verið: ein pápi og lítli sonur hansara. Flestu lærararnir hava verið sjúkir. Bygdar-fólkið í Cochis er ræðslusligið. Sjúkrahúsini eru kollapsaði eins og undir fyrstu corona-alduni. Fyrst í februar 2021 hava læknarnir verið í verkfalli fyri at mótmæla, at tey ikki fáa neyðugu trygdarútgerðina fyri at kunna taka sær av teimum sjúku. Talið á deyðum økist hvønn dag, og í miðal doyggja eini 10-12 um dagin í øllum landinum. Høvuðsorsøkin er, at fólk á bygd ikki hava ráð at fara á sjúkrahús.

Í Bolivia eru tey ikki byrjað at koppseta fyri Covid-19 enn. Tey vænta, at tað verður ikki fyrr enn í august 2021. Vit hava frætt, at tey stúra fyri, at tey sjálv skulu gjalda fyri koppsetingina. Um so verður, kunnu vit ímynda okkum, hvussu skilið verður.

Ríkisfelagsskapurin – ein felagsskapur av londum við somu grundlóg

Christian N. Ihlen

Í sambandi við frálæru um ríkisfelagsskapin í samfelagsfrøði og søgu hevur einki frálæruutilfar verið tøkt. Tað er spell, tí at ríkisfelagsskapurin er ein týðningarmikil partur av okkara ríkisrættarliga samleika. Ríkisfelagsskapurin er ein felagsskapur av londum í einum ríki við einari grundlóg. Ríkisfelagsskapurin broytist alla tíðina, og tó at hugburðurin móti honum politiskt sæð er ymisligur, so er hesin felagsskapur javnan fyri nýggjum avbjóðingum. Hetta er ein roynd at gera samanhangi tilfar um ríkisfelagsskapin, sum setir hann í eitt nútíðarhøpi, og hetta er samstundis ein roynd at gera námsfrøðiligt tilfar um ríkisfelagsskapin til 1.s og 2.s.

1. Byrjanin 1948-1975

Ríkisfelagsskapurin

Hvat er ríkisfelagsskapurin? Hvussu skulu vit skilja hann? Stutt kann sigast, at ríkisfelagsskapurin er heitið á eindini Føroyum, Grønlandi og Danmark. Tvey umboð verða vald í fólkatingið fjórða hvørt ár at umboða føroysk áhugamál. Grønland velur eisini tvey umboð í fólkatingið, sum hevur 179 fólkatingslimir. Í Føroyum hava vit ríkisumboðsmann/-kvinnu, sum umboðar dansk áhugamál í Føroyum.

Ríkisfelagsskapurin fyri og eftir seinna veraldarkríggj

Tá Týskland hersetti Danmark í apríl 1940, vórðu Føroyar hersettar av Bretum. Í hesum sambandi samtykti løgtingið eina bráðfeingislóg, sum skuldi vera ein fyribilsskipan, og løgtingið, sum áður bert hevði verið ráðgevandi, fekk nú lóggevandi vald. Hetta var ein av orsökunum til, at ikki varð farið aftur til at vera eitt amt í danska ríkinum, sum Føroyar høvdu verið frá 1816. Í 1946 var fólkatakvøða, um Føroyar skuldu hava loysing, ella um vit skuldu atkvøða fyri danska stjórnaruppskotinum, hvussu viðurskiptini millum Danmark og Føroyar skuldu skipast. Eftir fólkatakvøðuna og eftir at nýval hevði verið í 1946, vóru samráðingar millum eina føroyska samráðingarnevnd og dansku stjórnina tiknar upp aftur, og endaðu tær við nýggju stjórnarskipanini fyri Føroyar; hetta var heimastýrslógin.

Heimastýrslógin 1948

Heimastýrslógin varð samtykt í fólkatinginum tann 31. mars 1948, og var at meta sum ein fólkatingslóg ella/og millumlandasáttmáli, sum í høvuðsheitum staðfesti politisku viðurskiptini millum Føroyar og Danmark. Heimastýrslógin varð sett í gildi 1. apríl 1948.

Heimastýrslógin varð skipað við einum A lista og B lista. A-máluni vóru málsøki, sum vóru yvirtikin sambært grein 2 í heimastýrslógini, m.a. skattamál og fiskivinnumál. Sambært heimastýrslógini høvdu Føroyar búskaparligu og fyrisingarligu ábyrgdina av hesum málsøkjum. B-máluni vóru tey málsøki, sum ikki vóru yvirtikin, men sum við samráðingum millum Danmark og Føroyar kundu yvirtakast, um báðir partar vóru samdir um hetta. Felagsmáluni vóru málsøki, sum hvørki vóru A ella B mál, men har danskir myndugleikar høvdu valdið, men føroyingar kundu fyrisita málsøkini eftir grein 9 í heimastýrslógini (sí seinni). Ríkismáluni vóru málsøki, sum Danmark hevði valdið yvir. Hetta vóru uttanríks- og trygdarpolitisk mál, valutamál og rættarskipanin.

Trupulleikar – NATO-sáttmálin 1952

Ein av fyrstu trupulleikunum, sum tóku seg upp í viðurskiftunum millum løgtingið og donsku stjórnina, var ummælisrætturin um mál, sum viðvíktu føroyskum viðurskiftum, men sum var danskt málsøki. Hesi mál skuldu leggjast fyri løgtingið sambært grein 7 í heimastýrslógini. NATO (North Atlantic Treaty Organization) er ein verjufelagsskapur fyri lond, sum vendi sær ímóti Sovjet og øðrum kommunistiskum londum, sum skipaðu seg í Warszawasamgonguna í 1955. NATO-sáttmálin, sum formliga varð settur í gildi 3. des. 1952, limaði Danmark og harvið eisini Føroyar inn í NATO samgonguna. Danska stjórnin helt seg onga skyldu hava at leggja hann fyri løgtingið. Hetta gekk beint ímóti viðtøkuni hjá løgtinginum um at halda seg uttan fyri allar hernaðarsamgongur, sum varð samtykt í 1952 og seinni aftur í 1970. Í 1959 varð NATO-radarstöðin bygd á Sornfelli. Í 1970 endurtók løgtingið uttanveltaðu støðu sína.

Kreppan í 1950-unum

Stór búskaparlig kreppa var í føroyska samfelagnum 1951-56. Sjóvinnubankin var føroyskur banki og hevði gjørt nógvar íløgur í trolarar o.a. Bankin fór á heysin í 1951. Hann varð bjargaður av donsku myndugleikunum. Forsætismálaráðið staðfesti í kanning frá 1953, at leiðslan í Sjóvinnubankanum hevði brotið bankalógina; bankin hevði lænt ov nógvar pengar út til skip, sum komu í fíggjarligar trupulleikar. Samstarvið millum danskar og føroyskar myndugleikar bjargaði samfelagnum á búskaparliga økinum, og ein enduruppbygging fór í gongd eftir 1955. Eftir seinna heimskríggj setti USA í verk eina fíggjarliga endurreisingarætlan fyri Evropa, nevnd Marshall-hjálpin. Føroyar fingur pening av danska partinum av Marshall-hjálpin: 10 mió. krónur og tvær mió. krónur í rentufríum láni.

Læknastríðið í Klakksvík 1952-56 – dansk uppílegging

Eitt annað mál, sum fekk stóran týdning, var læknastríðið í Klakksvík, ið snúði seg um, hvør skuldi setast sum lækni í Klakksvík. Føroysku og donsku heilsumyndugleikarnir vildu ikki seta læknan, sum klakksvíkingar vildu hava. Hetta elvdi til tað, vit nevna Klakksvíksstríðið 1952-1956. Stríðið endaði við danskari uppílegging við hernaðarskipi og servandum

løgregluhermonnum. Hetta skapti sterkar kenslur millum føroyingar um, at danskir myndugleikar lögdu seg upp í innanhýsis viðurskifti í Føroyum.

Vælfærðarsamfelagið

Fyrst í 1960´unum kom útbygging av vælfærðarsamfeløgum í Norðurlondum á dagsskrá. Føroyska samfelagið skuldi eisini gerast eitt vælfærðarsamfelag. Trupulleikin var, at vælfærðarmál, sum t.d. heilsumál, almannamál og skúlamál ikki vóru yvirtikin á lista A, tí tey vóru sera útreiðslutung, og ikki var mett, at landskassin kundi einsamallur yvirtaka og útbyggja hesi øki. Tí var semja millum allar flokkar á tingi um, at útbyggingin av vælfærðarsamfelagnum skuldi fara fram í samstarvi við ríkismyndugleikarnar. Nú skuldu føroyingar hava somu vælfærð sum danir. Hesum vóru allir løgtingslimir og samgongur í Føroyum í 60´unum samd um. Í tíðarskeiðinum 1960-1969 øktist danski ríkisstuðulin til Føroya við 394%. Og í 1965/66 bar ríkisstuðulin uml. 45% av rakstrar- og ílguútreiðslunum hjá tí almenna í Føroyum.

Ríkisveitingin - frá "endurgjaldingarskipan" til blokkstuðulsskipan 1988

Tá Danmark veitti Føroyum pening tíðina fyri 1988, varð hann goldin við støði í eini "endurgjaldsskipan", har avtalað varð, hvussu stóran part ríkismyndugleikarnir, landskassin og kommunurnar skuldu gjalda, tá vegir, lendingar, stovnar o.s.fr. skuldu byggjast. Í 1988 kom ein nýggj skipan; hetta var blokkstuðulsskipanin. Danir kravdu, at føroyingar góðtóku blokkveitingina eins og kommunurnar í Danmark. Sambandsflokkurin var hart ímóti, men í 1988 góðtók føroyska heimastýrið at leggja um til blokkstuðulsskipan. Síðan tá hava ríkisveitingarnar verið partur av fíggarlógini og verið við til at fígga almenna samfelagsraksturin.

2. Yvirtøkutíðarskeiðið 1975-1990

Yvirtøkulandsstýrið 1975

Tá ið føroyingar skuldu yvirtaka málsøki, var treytin, at teir skuldu yvirtaka bæði fyrisitingarligu og búskaparligu ábyrgdina av hesum yvirtøkum. Hetta kostaði nógv. Tí tóku yvirtøkurnar av málsøkjum ikki dik á seg fyrr enn í 1975, tá ið yvirtokusamgongan - ein áður óroynd samgonga - varð skipað millum Javnaðarflokkin, Tjóðveldisflokkin og Fólkaflokkin, og helt fram eftir 1978. Í 1976 varð Postverkið yvirtikið. Samgongan vildi eisini yvirtaka hini málsøkini á lista A, heilsumál, almannamál og skúlamál. Hetta kundi bert gerast, um landsstýrið yvirtók útreiðslurnar av málsøkjunum. Endin var, at ríkismyndugleikarnir góvu heimastýrinum ábyrgdina av at fyrisita málsøki, sum vórðu verandi felagsmál, men sum ríkismyndugleikarnir høvdu búskaparligu, lóggevandi og fyrisitingarligu ábyrgdina av sambært grein 9 í heimastýrslógini:

§ 9. Eftir samráðing verður semja gjørd um, í hvørjum føri og í hvørjari vídd tað er møguligt innan fyri øki, sum eru felagsmál, at geva heimastýrinum í hendi at áseta nærri reglur fyri teimum serligu føroysku viðurskiftunum og taka við umsitanini av avvarðandi økjum.

Eisini varð m.a. fyrisitingin av fólkapensjónini og avlamispensjónini, almennu forsorgini, heilsuverkinum og skúlaverkinum yvirtikin í 1975 til 1979 sambært § 9. Hetta vóru sostatt “hálvar” yvirtøkur, tí lóggávuvaldið lá hjá fólkatinginum. Eftir 1988 stóð heildarveitingin á lógtingsfíggarlógini eins og aðrar inntøkur hjá landskassanum í Føroyum.

3. Krepputíðir 1990-1998

Donsk uppílegging í kreppuárunum 1992-1995

Í 1990´unum var búskaparkreppa, sum gjørdist ein samfelagslig kreppa við stórum arbeiðsloysi og nógvari fráflyting. Í 1980´unum høvdu føroyingar tikið nógva uttanlands-lán at fígga fiskivinnustuðulin og at keypa nýggj skip fyri. Samlaða føroyska uttanlands-skuldin var við endan av 1980´unum netto 8 mia. krónur, sum var 173.000 krónur í miðal fyri hvønn íbúgva. Umleið 1989/90 var ikki longur møguligt at taka lán uttanlands, sum kundu fígga stuðulin til fiskivinnuna. Føroyska samfelagið stóð framman fyri einum búskaparligum skrædli. Øll orka var uppbrúkt, og fiskivinnan var ikki lønandi. Aðrar orsaker til kreppuna vóru minkandi veiðunøgdir og fallandi prísir á evropeiska fiskamarknaðinum. Stórt arbeiðsloysi kom, og endin var stór fráflyting í tíðarskeiðinum 1992-1996.

Føroyska samfelagið sett undir fyrisiting

Í fyrstu syftu komu óheftir búskaparfrøðingar frá IMF³ eftir boðum frá donsku stjórnini at kanna føroyska búskapin í 1990-1992. Hetta skuldi, saman við árligu frágreiðingunum hjá “Det Rådgivende Udvalg for Færøerne” og frágreiðingunum frá ríkisumboðsmanninum, verða arbeiðsgrundarlagið hjá Føroyabólkinum, sum var ein bólkur av donskum embætisfólkum. Hann skuldi leggja ætlan um, hvussu danska stjórnin skuldi handfara kreppuna í Føroyum, og hvørji tiltøk skuldu setast í verk. Tann 6. oktober 1992 var føroyska heima-stýrið sett undir umsiting av nýggja kreditorinum, tí danska statskassanum.

Avtalurnar millum donsku stjórnina og landsstýrið

Orsaker til spentu viðurskiftini millum Danmark og Føroyar vóru treytirnar, sum donsku stjórnirnar lögdu á politisku myndugleikarnar í Føroyum í sambandi við kreppu-avtalurnar frá oktober 1992, februar 1993, mai 1993 og oktober 1993. Avtalurnar av-

³ IMF er felagsskapur undir Sameindu Tjóðum, sum ger metingar av búskapum, sum eru komnir í stóra búskaparliga kreppu. Búskaparfrøðingarnir, sum eru í starvi undir IMF, skulu vera óheftir og ikki hava samband til tað land, sum kannað verður. IMF merkir International Monetary Fund.

markaðu møguleikarnar hjá lögtinginum at lóggeva og útinna vald sítt. Donsku politisku myndugleikarnir royndu at lóggeva og siga, hvussu fiskivinnan skuldi stýrast. Fiskivinnan var føroyskt sermál, og tí kundi hetta tulkast sum brot á heimastýrslógina. Í november 1994 vóru samráðingar millum nývalda landsstýrið og donsku stjórnina. Samráðingarnar høvdu við sær, at haftið, ið landsstýrið var lagt í, sum heild varð loyst upp.

Tann 11. september 1992 læt Schlüter-stjórnin føroyingum rættin til møgulig ráevni í føroysku undirgrundini. Eftir 17 ára samráðingar um ráevni í undirgrundini, kom hetta óvart á føroyingar. Ein av treytunum var, at kappingarførar danskar privatfyrirtekur skuldu hava framíhjárætt til arbeiðsuppgávur í sambandi við møguligar olju- ella gass-framleiðslu við Føroyar.

Avtalan 1998

Tann 10. juni 1998 varð nýggj avtala gjørd millum danska statin og heimastýrið. Nú vóru ongar avmarkingar settar føroyska heimastýrinum at reka búskaparpolitikk. Avtalan í 1998 gjørði, at føroyingar skuldu fáa 1,4 milliardir í endurgjaldi fyri mátan, danska stjórnin hevði handfarið keypið av bankunum. Endurgjaldið varð býtt sundur soleiðis, at 900 milliónir vóru fyri bankakeypið, og hinar 500 milliónirnar vóru eftirgivin skuld. Nettouttanlandsskuldin hjá Føroyum minkaði m.a. av endurgjaldinum frá danska statinum og av einum sera stórum gjaldsjavnayvirskoti úr heimsins hægstu skuld í 1990 (roknað fyri íbúgva) til at vera burtur í 1998.

4. Fullveldistíðin – kreppa í ríkisfelagsskapinum 1998-2004

Fullveldislandsstýrið og bankamálið

Ríkisrættarlaga støðan gjørdist høvuðsevnið til løgtingsvalið 30. apríl 1998. Kreppan, sum kom í viðurskiftini millum Danmark og Føroyar, og sum var orsøkin til fullveldisrákið, sum tók seg upp í 1996-2000, hevði støði í handfaringini av bankamálinum. Stutt kann sigast, at í bankamálinum vóru tað danska fíggjareftirlitið, danska stjórnin og Den Danske Bank, sum vóru høvuðsleikarar, og føroyingar hildu, at Føroya løgting varð “lumpað” at taka stór og dýr lán fyri at bjarga føroyska bankakervinum.

Bankamálið og handfaringin av kreppuni fyrru helvt av 1990´unum gjørði, at allir flokkar upp undir løgtingsvalið 1998 gjørdu uppskot um, hvussu viðurskiftini millum Føroyar og Danmark skuldu skipast í framtíðini. Allir teir stóru flokkarnir vóru sinnaðir at broyta viðurskiftini millum Danmark og Føroyar. Mest víðgongda uppskotið kom frá Tjóðveldisflokkinum, sum vildi hava eina skipaða loysing, sum stig fyri stig skuldi gera Føroyar til sjálvstøðuga tjóð. Tjóðveldisflokkurin gjørdist fyrri ferð nakrantíð størsti flokkur, og skipaði saman við Fólkaflokkinum og Sjálvstýrisflokkinum eitt sokallað “fullveldislandsstýri”. Javnaðarflokkurin, sum var stóri taparin við valið í 1994, gjørdist næststørsti

flokkur í 1998, og vann seg aftur á ta stødd, ið flokkurin hevði í 1980-árunum, meðan Sambandsflokkurin fekk munandi afturgongd.

Fullveldisætlanin varð skipað í stigum, og talan var um 4 stig. Endamálið var at koma fram til eitt sjálvsstýrandi føroyskt samfelag í samráð við dansku stjórnina.

Álitiskreppa

Fyrsta samráðingarumfarið var 17. mars 2000, og næstu samráðingarumførini vóru tann 2. mai, 15. juni og 26. oktober 2000. Samanumtikið var stóri trupulleikin skiftistíðin, t.e. hvussu langa tíð niðurlagingin av ríkisveitingunum skuldi taka. Her var støðan hjá sosialdemokratisku stjórnini hjá Poul Nyrup Rasmussen greið og ikki til at vika; skiftistíðin skuldi verða 4 ár.

Samráðingarnar endaðu úrslitaleysar tann 26. okt. 2000, og landsstýrið staðfesti, at danska stjórnin ikki var sinnað at samstarva við einar sjálvstøðugar Føroyar, soleiðis sum landsstýrið hevði lagt upp til á fundi 17. mars 2000. Fólkaatkvøða skuldi verða í apríl 2001 um fullveldisspurningin, og ógreitt var, hvat spyrjast skuldi um á fólkaatkvøðuni, og nær fólkaatkvøðan skuldi verða.

Veljarakanning vísti, at stór mótstøða var móti uppskotinum hjá landsstýrinum, og endin var, at Fólkaflokkurin og Sjálvstýrisflokkurin vóru ímóti eini fólkaatkvøðu, meðan Tjóðveldisflokkurin var ímóti at avlýsa hana. Fullveldisstríðið endaði við eini samtykt, sum staðfesti, at Føroya fólk er tjóð við sjálvsavgerðarrætti, og farið var undir at fáa øll málsøki undir føroyskt sjálvvræði, og at heildarveitingin úr Danmark skuldi minkast við 300 til 400 mió. krónum í seinasta lagi 1. januar 2002. Endamálið var “at tøma heimastýrslógina fyri innihald”. Fullveldisætlanin kom ikki á mál og hevði skapt eina “álitiskreppu” í viðurskiftunum millum Danmark og Føroyar, meðan samráðingarnar fóru fram.

5. Endurskoðan av ríkisfelagsskapinum 2005-2012

Heimastýrslógin endurskoðað – yvirtøkulógin 2005

Eftir at fullveldistíðarskeiðið var av, byrjaði eitt nýtt tíðarskeið í viðurskiftunum millum Føroyar og Danmark. Endurskoðanin av ríkisfelagsskapinum ella heimastýrslógini byrjaði við eini yvirlýsing tann 14. januar 2002. Úrslitið varð yvirtøkulógin, sum kom í gildi á ólavsøku 2005. Lógin var eitt ískoyti til heimastýrslógina og gav Føroyum eina nýggja sjálvstýrisskipan. Í yvirtøkulógini verður nevnt, at lógin byggir á ein sáttmála millum Føroya landsstýri og dansku stjórnina sum tveir javnlíkar partar. Munurin á heimastýrslógini og nýggju yvirtøkulógini var, at nú kundu føroysku myndugleikarnir gera av, nær eitt málsøki varð yvirtikið. Í heimastýrslógini var hetta ikki møguligt, tí har skuldi semja vera millum báðar partar – dansku og føroysku myndugleikarnar, áðrenn eitt málsøki kundi yvirtakast. Yvirtøkulógin hevði ein positiv-lista, ið vóru málsøki, sum kundu yvir-

takast uttan samráðingar, og ein negativ-lista, ið vóru mál, ið ikki kundu yvirtakast, og sum yvirtøkulógin ikki fevndi um. Hesi vóru m.a. uttanríkis-, trygdar- og verjupolitikkur, gjaldoyra- og pengapolitikkur, hægstirættur, heimarættur danska ríkisins.

Uttanríkispolitiska heimildarlógin – størri sjálvræði í uttanríkispolitiskum málum?

Tann 14. mai 2005 kom lóg, sum varð nevnd uttanríkispolitiska heimildarlógin. Endamálið við lógini var at geva føroysku myndugleikunum størri rættindi til at gera sáttmálar við onnur lond, at samráðast á uttanríkispolitiska økinum. Føroyskir myndugleikar skuldu í framtíðini alt meira verða tiknir við í samráðingar á uttanríkispolitiska økinum. Lógin gav Føroyum avmarkað rættindi at gera millumtjóða avtalur.

Í 2010 varð uppskot lagt fyri løgtingið um at samtykkja nýggja stýrisskipan fyri Føroyar. Uppskotið varð ikki samtykt, tí hildið var, at uppskotið, sum m.a. skuldi geva løgtinginum evsta vald í Føroyum, ikki var í samsvari við heimastýrslógina og grundlógina.

6. Uttanríkispolitiskar avbjóðingar 2013-2020

Stórveldini og avbjóðingar á uttanríkispolitiska økinum

Á uttanríkispolitiska økinum eru tey broyttu viðurskiftini millum Kina, USA og Russland, sum hava sett spurning við, hvønn leiklut Føroyar skulu hava á uttanríkispolitiska økinum í framtíðini. Støðan í arktiska økinum setur nýggj krøv og avbjóðingar, og føroyska uttanríkistænastan er nógv útbygd seinastu árinum. Fiskivinnusamráðingar, samráðingar við ES og onnur lond um handilssáttmálar, samráðingar um sjómørk o.s.fr. seta nýggj krøv og nýggjar avbjóðingar á uttanríkispolitiska økinum.

Arktiska Ráðið

Føroyar eru saman við Danmark og Grønlandi limir í Arktiska Ráðnum, sum varð stovnað í 1996. Arktiska Ráðið er einasta formliga millumtjóðasamstarv um arktisk viðurskifti. Onnur limalond eru USA, Russland, Kanada, Svøríki, Finnland, Ísland og Noreg. Arktiska Ráðið hevur ikki støði í einum bindandi millumtjóða sáttmála, men í einari politikari yvirlýsing millum avvarðandi uttanríkisráðharrar. Semja skal vera millum limalondini um allar avgerðir. Avgerðirnar eru tó ikki lögfrøðiliga bindandi. Virksemið í Arktiska Ráðnum hevur fyrst og fremst snúð seg um at gera frágreiðingar, støðulýsingar, tilmæli og leiðreglur um viðurskifti á arktiska økinum, t.d. umhvørvisdálking, veðurlagsbroytingar og skipaferðslu. Eitt dømi er viðurkenda frágreiðingin Arctic Climate Impact Assessment (ACIA) frá 2004. Mett verður, at tað er henda frágreiðingin, ið fekk heimin at skilja, hvussu álvarsligar veðurlagsbroytingarnar eru í Arktis.

Ríkisfundir

Limirnir í ríkisfelagsskapinum hava ríkisfund einuferð um árið. Á hesum fundum leggja Grønland, Føroyar og Danmark fram síni áhugamál. Seinasti fundur millum leiðararnar í

ríkisfelagskapinum var í forsætismálaráðnum tann 7. januar 2020. Við á fundinum vóru danski statsministerin Mette Frederiksen, føroyski lögmaðurin Bárður á Steig Nielsen og grønlendski landsstýrisformaðurin Kim Kielsen. M.a. varð víst á, at altjóða eygu venda sær alsamt meira móti Arktis, sum er við at fara frá at vera eitt lágspenningsøki til eitt háspenningsøki í norðuratlantiska økinum. Verðurlagsbroytingar fara at broyta støðuna í økinum. Føroyar, Grønland og Ísland liggja í einum týðningarmiklum hernaðarstrategiskum øki ofta nevnt GIUK (Greenland, Iceland, United Kingdom) Hetta er rennan millum Grønland og Ísland og rennan millum Ísland, Føroyar og Bretland. Russisk flogfør og russiskt kavbátavirksemi í Norðuratlantshavinum hava fingið donsku stjórnina at venda sær til føroysku landsstýrið um at seta upp ein radara í Føroyum. Hetta var í august 2020. USA og NATO vilja í størri mun hava eftirlit við havøkinum og luftrúminum kring Føroyar og í Norðuratlantshavinum sum heild, sum ein avleiðing av broyttum og spentari viðurskiftum millum stórveldini.

Sendistovur

Hvørjar eru sendistovurnar og hvørjar uppgávur røkja tær? Uttanríkistænasta Føroya hevur í dag seks sendistovur uttanlands. Vit hava umboðan í Reykjavík, Beijing, Bruxelles, Moskva, Keyptmannahavn, London og Tel Aviv. Sendifólkið hevur diplomatiska støðu í avvarðandi vertslandi. Endamálini hjá sendistovunum eru í høvuðsheitum at fremja áhugamál Føroya, politiskt, vinnuliga, mentanarliga og á annan hátt t.d. at hjálpa føroyskum borgarum í viðkomandi landi.

Handilsavtala millum Russland, kreppan í Ukraina og Føroyar/Danmark og ES

Trupulleikar tóku seg upp millum Danmark og Føroyar í 2013/14, tá Føroyar og Russland undirskrivaðu eina fríhandilsavtalu. Avtalan hevði við sær, at Føroyar, Russland og ein røð av fyrrverandi sovjetiskum lýðveldum kundu flyta út vørur til hvørt annað eftir serligum reglum, sum góvu londunum fyrir mun hvør hjá øðrum. Samstundis var kreppa í Ukraina í 2014, og leikluturin hjá Russlandi í Ukraina hevði við sær, at ES-londini settu revsitiltøk móti Russlandi m.a. viðvíkjandi innflutningi av fiskavørurum. Hetta skapti ósing í viðurskiftunum millum Føroyar og Danmark, tí Føroyar stóðu uttan fyri ES og vildu ikki vera við í revsitiltøkunum, meðan Danmark stuðlaði revsitiltøkunum. Argumentationin frá føroyskari síðu var, at nógv ES lond seldu vørur til Russlands, sum ikki komu undir revsitiltøkini, og tí hildu Føroyar fram við at útflyta laks til Russlands.

Makrelstríðið 2013/14 millum Føroyar, Danmark og ES

Kjarnin í málinum var, at Danmark, sum er limur í ES, og Føroyar, sum ikki eru limur í ES, komu at standa á hvør sínari síðu í málinum um makrel- og sildakvotur. Føroysku áhugamálini samsvaraðu ikki við tey donsku. Í stuttum snúði makrelstríðið seg um eitt stríð millum Ísland og Føroyar øðrumegin og ES og Noreg hinumegin. Føroyingar valdu at

hækka sína kvotu av sild og makreli, sum var í andsøgn við avtalurnar; eisini Ísland valdi at hækka kvoturnar fyri makrel. Grundgevingin var, at makrelurin hevði flutt seg nógv inn í føroyskt havøki, og tí skuldu Føroyar hava møguleika at fiska meira. ES og Noreg vildu hinvegin halda fast um upprunaligu avtaluna um kvotur. Hóast nógvir fundir vóru, var ikki møguligt at finna semju í málinum, og hetta hevði við sær, at ES setti í verk revsitiltøk (sanktiónir) móti føroyskum fiskiskipum í august 2013. Føroysk fiskiskip finga ikki loyvi at leggja at í havnum í ES, og samstundis varð forboð sett fyri at innflyta føroyska sild í ES. Danmark kom sostatt at seta revsitiltøk móti Føroyum, sum ikki var limaland í ES. Seinni var sak reist móti ES fyri at ganga ímóti fríhandilsavtalunum í WTO, og á heysti 2013 lögdu Føroyar sak móti ES í WTO. Endin var tó, at bæði revsitiltøkini móti Føroyum og at leggja sak móti ES í WTO vóru lögð til viks, og ein nýggj avtala varð gjørd um, hvussu nógvan makrel Føroyar kundu fiska.

Kina, Føroyar, Danmark og Huawei

Spurningurin um 5G samskiptisnetið, sum Føroya Tele vildi hava stóru kinesisku tøkni-fyritøkuna Huawei at seta upp í Føroyum, er vorðin eitt geopolitiskt stríð millum USA og Kina. Økti áhugin fyri trygdarpolitisku støðuni í norðuratlantiska økinum hevur havt avbjóðingar við sær. Frá at vera eitt kommersielt mál er spurningurin um teleinfra-strukturin vorðin eitt uttanríkis- og trygdarpolitisk mál. Orsøkin er, at Huawei verður lagt undir at njósnast fyri Kina, og tí er fyrítøkan ein trygdarpolitiskur vandi.

Hvørja fatan hava danir av ríkisfelagsskapinum í dag dato 2020?

Úr setanarrøðuni hjá Mette Frederiksen í fólkatinginum okt. 2020:

”Klimaforandringerne og interessen for Arktis trækker Færøerne og Grønland længere ind på den internationale scene. Jeg forstår godt Færøernes og Grønlands ønske om en mere aktiv rolle i udenrigs- og sikkerhedspolitikken. Jeg er enig i, at vi skal styrke samarbejdet. Dele viden og information. Vi er tre lande. Tre folk. Tre kulturer. Men vi har også et stærkt fællesskab. Jeg vil give en åben invitation til samarbejde på områder, hvor det kan være til fælles gavn. Ligesom jeg vil sige til de nordatlantiske medlemmer her i Folketinget, at regeringen vil prioritere samarbejdet med – og inddragelsen af – jer. Færøerne har haft valg. Der er dannet et nyt landsstyre. Jeg har aftalt med lagmand Bárður á Steig Nielsen, at jeg snart tager til Færøerne, så vi kan komme i gang med samarbejdet. Det glæder jeg mig til.”

Tilfarsskrá

www.altinget.dk/artikel/live-statsministerens-tale-fra-folketingets-aabning. Mads Outzen 1. oktober 2019.

Berg, Regin og í Jákupstovu, Beinta: Færøysk sikkerhetspolitikk. Tórshavn 2014.

Breum, Martin: Brexit, Huawei og Trump skærper Grønlands og Færøernes pres på Mette Frederiksen. Altinget 18. des. 2019.

Harhoff, Frederik: Rigsfællesskabet. Klim 1993.

<https://logting.elektron.fo/logkjak/logir/1948.11.htm>. Heimstýrslógin 31.03.1948.

Hoydal, Høgni: Myten om rigsfællesskabet. Lindhardt og Ringhof 2000.

Holm, Dennis: Fullveldislandsstýrið 1998-2002 . Námsrit.3/2003(Granskingardepilin fyri Økismenning www.region.fo, 2003).

Joensen, Edmund: Eysturheimurin og Vestergaard: Naivur uttanríkispolitikkur.

Dimmalætting 30. okt. 2020.

Joensen, Kaj: På Færøerne er rikisfællesskabet til debat. Altinget 1. juni 2015.

Larsen, Bárður og á Rógvi, Kári: Færøsk forfatningsudkast i forfatningsretlig belysning. Juristen nr. 5 2010.

Mencke, Mathias Sonne: Færøerne vil indgå en frihandelsaftale med Putins Rusland. Kristeligt Dagblad 6. nov. 2019.

Michaelsen, Hans Petur: Danmark er udfordret i Arktis. Altinget 6. mars 2015.

Nolsøe, Jens P, Kári Jespersen: Tráður til Føroya Sögu. Føroya Söga 1940-1998. Føroya Skúlabókagrunnur 2000, teldutøk útgáva 2005.

Rasmussen, Sjúrdur, Thorsteinsson, Jákup: Grundloven 150 år. Folketinget 1999.

Rasmussen, Ingi: Søgulig semja um innanhýsis sjálvstýri. Portal.fo 31.01.2003.

Sondum, Billa: ”Når vi springer fra isflage, må vi ikke stå for længe stille.”

Samfundsfagsnyt. Marts 2020.

Spiermann, Ole: Vore grundlovsstridige hjemmestyreordninger. Juristen nr. 1. 2008.

Sølvará, Hans A : Løgtingið 150 ár © 2002.

<https://um.dk/da/udenrigspolitik/lande-og-regioner/rigsfaellesskabet/>

Torsteinsson/Finnson Johansen: Føroyar í kalda krígunum. Løgmannsskrivstovan, sept. 1999.

<https://www.tidende.dk/tidende/politik/2019/12/11/overblik-det-ved-vi-om-huawei-sagen-paa-faeroerne/>

Samstarv millum næmingar og lærarar fremur læring

Tina Rasmussen, gymnasieskolen.dk, 22. júní 2020. Týðing: Tórður Johannesarson.

Gott samstarv millum næmingar og lærara er týðningarmikið og fremur læring, vísir gransking. Hetta er tískil vorðið ein fastgrógvin partur av lærara-starvinum, halda tveir serfrøðingar í læring. Menningin er serliga hend seinastu 10 árin.

Seinastu árin hava lærarar lagt alt størri dent á, at samstarvið millum teir og næmingar skal vera gott. Fyri einans 10 árum síðan var hetta ikki nakað, sum var eitt samrøðuevni á donsku miðnámskúlunum, sambært serfrøðingum í Danmark.

Gott samband millum lærara og næming skapar ikki bara gott huglag í flokkinum, men økir eisini um hugin hjá næmingunum at læra; tað fakliga mennist, og tað kann eisini minka um fráfall. Tískil er tað sera gott, at nógvir miðnámskúlalærarar raðfesta samstarv í flokshølinum, vísir Kristine Hecksher á. Hon er leiðandi ráðgevi hjá EVA (Danmarks Evalueringsinsitut).

“Frá granskingini vita vit, at næmingar læra betur, um tað er gott samband við læraran. Hugurin at læra veksur, og trúgvín ella vónin um, at tað ber til at læra, styrkist,” sigur Kristine Hecksher, sum var leiðari fyri eini verkætlan um trivnað millum næmingar, sum varð gjørd í 2020.

Trivnaður og hugur at læra eru fortreytir fyri læring, og tí er gott samstarv millum lærara og næmingar nakað, sum hvørki lærarar ella leiðslur kunnu skáka sær undan at arbeiða við, heldur hon.

Granskarin Dorte Ågård, sum hevur skrivað PhD-ritgerð um týðningin av góðum sambandi millum lærara og næming, er samd við Kristine.

“Tað er serliga gjøgnum tað góða sambandið millum lærara og næming, at hugurin at læra verður skaptur”, sigur Dorte, sum er seniorráðgevi við Institut for Kultur og Læring á Aalborg Universiteti.

Trivnaðarkanning, sum varð gjørd í 2019 millum danskar miðnámskúlanæmingar, vísti, at tríggi av tíggu næmingum trivust ikki. Árið fyri vóru tað tveir av 10. Tey seinastu árin hava fleiri kanningar víst sama rák. Nógvir ung uppliva avrikstrýst, strongd, einsemi og eru sálarliga viðkvom. Fokus á samstarv kundi bøtt um hetta.

Empatiskur autoritetur

Sambært teimum báðum verður gott samband við næmingarnar til, tá ið lærarin er hjálpsamur, vísir áhuga og innliving fyri einstaka næminginum og møtir honum sum eitt heilt menniskja. Tað er týðningarmikið, at lærarin veit, hvussu næmingarnir eita, er høgiskur, minnst tey smáu tingini um teir o.s.fr. Tað kann ljóða eitt sindur slitið, men granskingin vísir, at hetta hevur sera stóran týðning.

Onkuntíð kann eitt prát í einum steðgi vera gott, men tað góða sambandið verður fyrst og fremst skapað í undirvísingini, men tað snýr seg í størstan mun um flokksleiðslu, heldur Dorte, og leggur afturat:

“Í samband við flokksleiðslu er samstarvið millum lærara og næmingar týðandi. Tað er sínámillum ávirkanin millum lærara og næmingar í flokkinum, sum er týðningarmikil, t.d. at næmingarnir uppliva, at teir blíva sæddir og hoyrdir. Tað hevur týðning, hvussu lærarin byrjar tíman, samskiptir, og hvussu hann er í skúlastovuni. Flokksrúmið er tann týðningarmesti pallurin í sambandi við gott samstarv”.

Kristine sigur tað sama: “Lærarin skal ikki bara vera tann empatiski vaksni, sum vísir áhuga, men er eisini ein, sum ræður í flokkinum, tann sum stýrir samskiptinum, bygnaðinum og umhvørvinum í skúlastovuni”, sigur hon.

Kristine mælir til, at lærarin er týðiligur, ger næmingunum greitt, at eingir spurningar eru býttir. Tað er í lagi at gera mistøk. Tað hevur stóran týðning, at lærarin stýrir, hvussu hann ger bólkar í sambandi við bólkaarbeiði. Tá skal hann brúka ymiskar hættir at geva afturmeldingar, so tað bæði er rúmd fyri, at næmingurin sleppur at venja og fær dygdargóðar afturmeldingar.

Hugburðsbroyting er hend

Sambært Dorte er læraraleikluturinn samansettur av trimum viðurskiptum: tí fakliga, tí námsfrøðiliga og tí relationella. Vanliga síggja miðnámslærarar seg fyrst og fremst sum faklærarar. Í nítiárunum varð dentur lagdur á tað námsfrøðiliga, og ikki fyrr enn tey seinastu 10 árin hevur týðningurin av samstarvi av álvara vunnið frama, og verður sæddur sum týðningarmikil partur av arbeiðinum hjá miðnámslærarum.

Í 2010, tá ið hon fór í gongd við sína ph.d, var tað ikki nakað, sum man tosaði um. Tað vóru ikki hugtøk fyri hesum. Fatanin var, at tað var nakað kensluborið, sum teir kvinnuligu lestrarvegleiðararnir dugdu. Tað var nakað, sum lærarar kundu loyva sær at taka frástøðu frá.

Síðan er dentur lagdur á týðningin av tættu sambandinum millum lærara og næming. Dorte hevur havt 200 prát um evnið í 200 miðnámskúlum. Hugburðsbroytingin er hend,

tí at tað eru komnir alt fleiri næmingar á miðnám, sum hava tørv á eyka álítandi sambandi við læraran, og nevnir sum dømi næmingar við fremmandamálsligari bakgrund og næmingar við sálarligum avbjóðingum.

Tað eru tó framvegis lærarar, sum eru treiskir og halda ikki, at tað er teirra uppgáva at vísa samstarvinum ans.

”Men fyri tað mesta kemur hetta av, at teir hava misskilt hugtakið. Tá ið teir skilja, at tað ikki snýr seg um at vera terapeutur ella vinur við næmingarnar, men at tað heldur snýr seg um at menna undirvísingina, sum bæði fevnir um góð sambond og at vera týðiligur í skúlastovuni, tá kunnu hesir væl kenna seg aftur í hesum, sigur Dorte.

Hon heldur ikki, at teir niðurskurðir, sum eru framdir á donsku miðnámsskúlunum seinastu árin, har lærarin skal renna skjótari, eiga at hava við sær, at samstarv millum lærara og næmingar blívur raðfest lægri.

”Tað er ikki nøkur eyka uppgáva. Tað er ein verumáti í skúlastovuni. Tá ið lærarin skal gera okkurt annað enn hann er vanur, skal tað sjálvsagt venjast og mýkjast, men tað tekur ikki langa tíð at venja seg at byggja góð sambond upp”, sigur hon.

Ver autentisk/ur

Kristine Hecksher vísir eisini á, at tað er týðningarmikið, at lærarin væntar nógv av næmingunum, og trýr, at teir kunnu læra tað, sum teir skulu, og at lærarin greiðir teimum frá, hvussu teir kunnu mennast fakliga.

”Lærarin skal altso arbeiða við samskiptinum, sum er í skúlastovuni og samskiptinum, sum hann hevur við hvønn einstakan næming”, sigur Kristine.

Tað hevur eisini stóran týðning, at tað av og á er pláss at tosa um nakað annað í tímunum enn bara tað fakliga, og at lærarin gevur eitt sindur av sær sjálvum sum persóni, hann skal vera autentiskur, eru Dorte og Kristine samdar um.

Men tað merkir ikki, at lærarin skal siga næmingunum, hvat ið hann hevur gjørt saman við familjuni um vikuskiftið o.s.fr., leggur Kristine dent á.

”Tað hevur stóran týðning, at lærarin er trúgvur mótvegis sær sjálvum og tí mátanum, sum hann er. Tað vil siga, at lærarin er autentiskur. Hann kann t.d. greiða næmingunum frá sínum royndum sum næmingur og vísa teimum, at hann sjálvur einaferð hevur havt tað torført við onkrum fakligum, sigur Kristine.

Felags uppgáva

Hetta við at hava samstarvið í huga er ikki nakað, sum tann einstaki lærarin skal vera einsamallur um. Tað er ein uppgáva hjá skúlanum, tað er nakað, sum leiðslan skal viðgera og taka upp á námsfrøðiligum døgum, halda tær. – ”Leiðslan hevur ein stóran leiklut; tað

er eitt val ella raðfesting, sum leiðslan má taka, um hon ynskir at hjálpa lærarum at blíva betri til hetta, sigur Kristine. Tað er eisini nakað, sum lærarar mugu hjálpa hvørjum øðrum við. – ”Í einum flokkstoymi eiga lærarar at tosa um, hvørjar næmingar teir hava vánaligt samskifti ella samband við. Eru tað nøvn, sum verða nevnd fleiri ferðir, eigur toymið í felag at loysa avbjóðingina. Annars er stórir vandi fyri fráfalli”, nevnið Dorte.

Tað er sjálvsagt gott, at skúlar hava lestrarvegleiðarar, mentorar, sálarfrøðingar og trivnaðarráðgevarar, har næmingar kunnu leita sær ráð. Dorte Ágård vísir á, samvirkanin í skúlastovuni hevur størri týdning.